

Hatkassa lapsen silmin

Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta

Outi Kekkonen & Elina Pekkarinen

LAPSIASIAVALTUUTETTU
BARNOMBUDSMANNEN

Hatkassa lapsen silmin

**Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten
kyselytutkimuksesta**

Outi Kekkonen & Elina Pekkarinen

LAPSIASIAVALTUUTETTU
BARNOMBUDSMANNEN

Hatkassa lapsen silmin:

Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta

Outi Kekkonen & Elina Pekkarinen

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2024:1

ISBN (pdf): 978-952-400-839-6

ISBN (painettu): 978-952-400-855-6

ISSN (pdf): 1798-4009

ISSN (painettu): 1798-3991

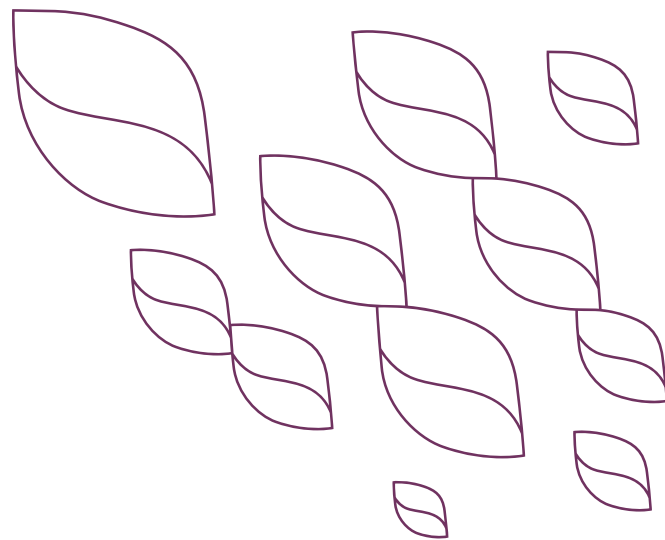
Visuaalinen suunnittelu: Hansaprint Oy / Suunnittelutoimisto Tammikuu Oy

Kansikuva: Adobe Stock

Painopaikka: Hansaprint Oy, Turenki 2024.

Sisällys

Tiivistelmä	4
Sammandrag	5
Čoahkkáigeassu	6
Summary	7
Johdanto	8
Kirjallisuuskatsaus: mitä hatkaamisesta tiedetään?	10
Hatkanneen lapsen etsintä viranomaisten asiakirjoissa	10
Hatkaaminen tutkimusten valossa	11
Hatkaamisen veto- ja työntötekijöistä	13
Mikä saa lapset palaamaan?	14
Tutkimuksen aineisto ja analyysi	15
Aineiston hankinta	15
Aineiston analyysi ja aineiston rajoitteet	16
Eettinen tarkastelu	17
Tutkimuksen tulokset	18
Vastaajien taustat	18
Hatkaan vetävät ja työntävät tekijät	20
Kielteiset kokemukset hatkan aikana	22
Seksuaaliväkivalta	24
Ihmiskauppa ja sen lähirikokset	25
Hatkaamista ehkäisevät tekijät	30
Johtopäätökset ja pohdinta	33
Toimenpidesuosituksia	35
Lähteet	37

Tiivistelmä

Hatkassa lapsen silmin

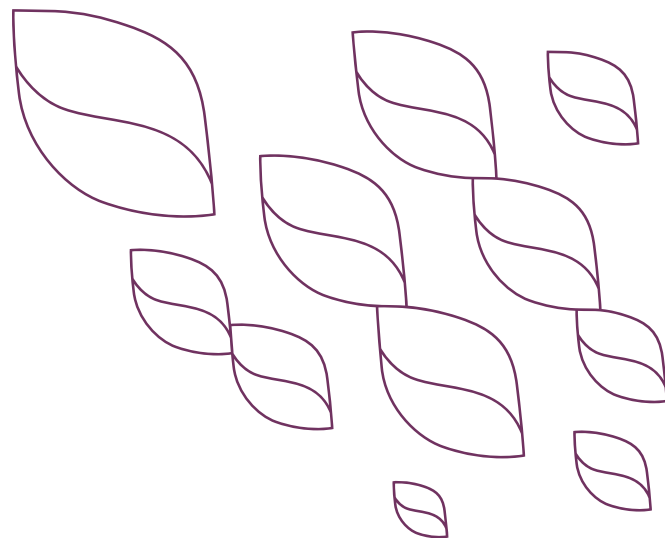
Lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jättäminen eli hatkaaminen on monitahoinen sosiaalinen ongelma. Tämän selvityksen tavoitteena on syventää tietoa hatkaamisesta lasten näkökulmasta ja tarjota ajankohtaisia tuloksia päätöksenteon, kehittämistyön ja käytäntöjen tueksi. Tässä selvityksessä löydetään vastauksia siihen, miksi lapset ovat luvatta poissa sijaishuoltopaikasta ja miten poistumista voidaan ehkäistä. Lisäksi tarkastellaan, millaiset tekijät ovat yhteydessä toistuviin luvattomiin poissaoloihin, poissaolon pituuteen ja palaamiseen. Analyysissa syvennetään haavoittavien ilmiöiden, kuten väkivallan ja ihmiskaupan riskin tarkastelua.

Tämä selvitys on kansallisen lapsistrategian rahoittama ja osa sen toimenpidettä seitsemän¹. Analyysi perustuu kyselyaineistoon, jonka lastensuojelun kehittämissyksikkö Pesäpuu ry keräsi lapsilta, lasten läheisiltä ja heidän kanssaan toimivilta viranomaisilta (Haapala ym., 2023). Analyysi on määrällinen ja keskittyy lapsilta ja nuorilta kerättyyn aineistoon. Tässä selvityksessä hyödynnetään niiden lasten vastauksia, jotka olivat antaneet luvan aineiston tutkimuskäytölle ja jotka kertoivat hatkanneensa (n = 253).

Analyysin tuloksena havaittiin, että hatkaaminen on yhteydessä lasten haluun ylläpitää sosiaalisia suhteita, laitisoloihin sekä hatkaan vetäviin tunnekokemuksiin kuten vapauden kaipuuseen. Lapset hatkaavat harvemmin, jos he ovat sosiaalityöntekijän kanssa samaa mieltä huostaanoton tarpeesta. Huostaanoton vapaaehtoisuus taas on yhteydessä ymmärrykseen sijoituksen syistä ja tarpeista. Lasten vastausten perusteella päihteet eivät ole hatkaamisen syynä, mutta siitä huolimatta suuri osa lapsista päätyy käyttämään päihteitä hatkan aikana. Päihteiden käyttö oli yhteydessä muihin kielteisiin kokemuksiin, kuten väkivaltaan, rikoksiin ja seksuaaliväkivaltaan. Hatkan ajalta raportoitu väkivaltainen käyttäytyminen on yleisempää kuin pahoinpitelyn uhriksi joutuminen. Vastanneista tytöistä 29 prosenttia kertoi tulleen raiskatuksi ja joka viidennelle vastaajalle on tarjottu korvausta seksuaalisesta teosta. Kaupallistettu seksuaaliväkivalta oli vahvassa yhteydessä rikollisuuteen. Osa hatkassa olleista lapsista oli kokenut ihmiskauppaan liittyviä hyväksikäytön muotoja.

Selvityksessä annetaan seitsemän toimenpidesuositusta, jotka liittyvät lastensuojelulain kokonaisuudistukseen, viranomaisohjeiden päivittämiseen, lasten vertaissuhteiden turvaamiseen, alaikäisten päihde- ja riippuvuuspalvelujen parantamiseen, hatkan aikaisten tapahtumien käsittelyyn, ihmiskaupan tunnistamiseen ja tiedon jakamiseen lapselle sijoituksen syistä ja tavoitteista.

1 <https://stm.fi/lapsistrategia>

Sammandrag

Hatkassa (på rymmen) genom barnens ögon: Analys av enkäten för barn som olovligt avvikit från vård utom hemmet inom barnskyddet

Att olovligt avvika från vård utom hemmet inom barnskyddet och inte återvända, rymning, är ett komplext socialt problem. Syftet med denna utredning är att fördjupa kunskapen om rymningar ur barnens synvinkel och presentera aktuella resultat till stöd för beslutsfattande, utvecklingsarbetet och praxisen. Utredningen ger svar på varför barn är olovligt frånvarande från vård utom hemmet och hur rymningar kan förebyggas. Dessutom granskas vilka faktorer som har samband med upprepad olovlig frånvaro, frånvarons längd och att man återvänder. Analysen är en djupare granskning av skadliga fenomen såsom våld och risken för människohandel.

Denna utredning har finansierats av den nationella barnstrategin och är en del av strategins åtgärd sju². Analysen baseras på material som samlades in av utvecklingsenheten för barnskydd Pesäpuu rf genom en enkät till barn, barns närstående och myndigheter som arbetar med dem. Den kvantitativa analysen fokuserar på material som samlats in från barn och unga. I denna utredning utnyttjas svar av barn som hade gett sitt tillstånd till användning av materialet i forskningssyfte och som berättade att de hade avvikit från vård utom hemmet (n = 253).

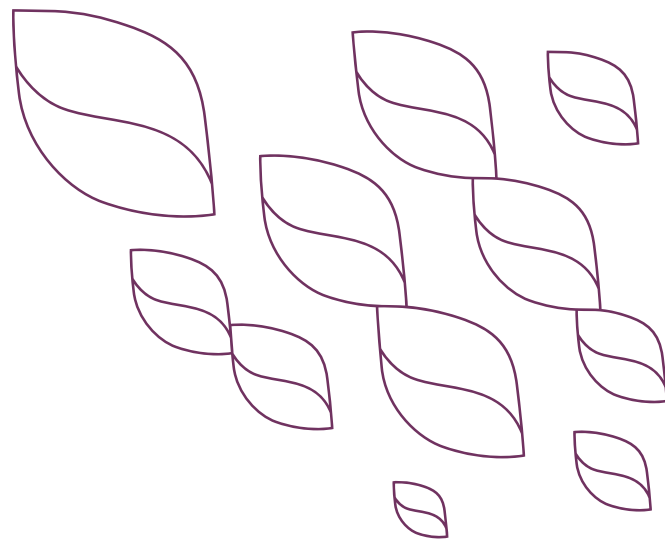
Som resultat av analysen observerades att rymningar har samband med barnens önskan att upprätthålla sina sociala kontakter, med förhållandena på anstalterna samt med känsloupplevelser som får barnet att avvika, till exempel längtan efter frihet. Barn avviker mer sällan från vården utom hemmet om de håller med socialarbetaren om behovet av omhändertagande. Att omhändertagandet är frivilligt förknippas å sin sida med förståenden av orsakerna till och målsättningarna av placeringen i vård utom hemmet. På basis av barnens svar är rusmedel inte en orsak till avvikandet, men trots det använder en stor del av barnen rusmedel medan de är på rymmen. Rusmedelsbruk hade samband med andra negativa upplevelser som till exempel våld, brottslighet och sexuellt våld. Aggressivt beteende under tiden på rymmen rapporterades vara vanligare än att man utsätts för misshandel. Av respondenterna berättade 29 procent av flickorna att de blivit våldtagna, och var femte respondent har blivit erbjuden en ersättning för en sexuell gärning. Kommersialiserat sexuellt våld hade en stark koppling till brottslighet. En del av barnen hade blivit utsatta för utnyttjande som kopplas till människohandel.

I utredningen ges sju åtgärdsrekommendationer som förknippas med totalreformen av barnskyddslagen, uppdatering av myndighetsanvisningar, tryggnad av barnens kamratförhållanden, förbättring av rusmedels- och beroendetjänsterna för minderåriga, behandling av det som hänt under tiden på rymmen, identifiering av människohandel och att informera barnen om orsakerna till och målsättningarna av placeringen i vård utom hemmet.

---

2 [https://stm.fi/sv\(barnstrategi](https://stm.fi/sv(barnstrategi)

Čoahkkáigeassu

Lovpen máná čalmmiin: Analysa mánáidsuodjalusa sadjásašfuolahusas lobiheamit vuolgán mánáid jearahallandutkamušas

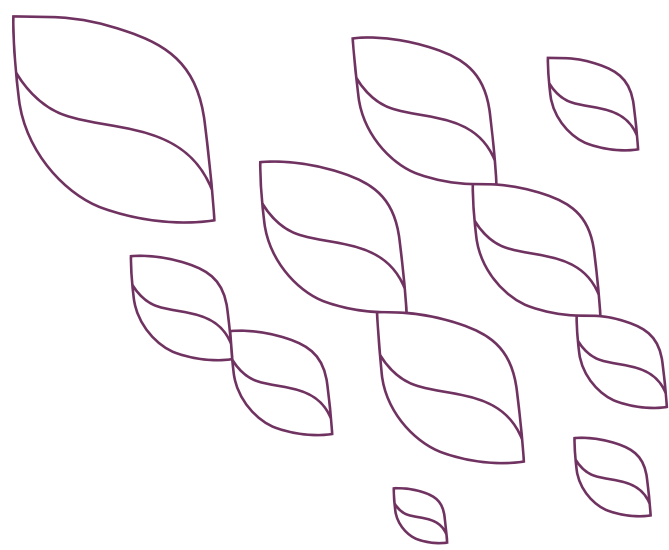
Mánáidsuodjalusa sadjásašfuolahusas lobiheamit vuolgin ja dohko máhcakeahtá guođđin dahje lovpen lea mánggadáfot sosiálalaš váttisvuolta. Dán čielggadusa mihttomearrin lea čiekŋudit dieđu lovpen mánáid perspektiivvas ja fállat áigeguovdilis bohtosiid mearrádusdakhkama, ovddidanbarggu ja geavadiid veahkin. Dán čielggadusas gávdnat vástádusaid dasa, manin mánát leat lobiheamit eret sadjásašfuolahusbáikkis ja mo vuolgima sáhtá eastadit. Lassin dárkkástallat makkáraš dahkkit leat oktavuodas jeavddalaš lobihis eretorrumiidda, eretorrumiid guhkkodahkii ja máhccamii. Analysas čiekŋudit hávváduhtti albmonemiid, dego veahkaválddi ja olmmošgávppi riskka dárkkástallama.

Dán čielggadusa ruhtada našuvnnalaš mánnástrategiija ja dat lea oassi dan doaibmabijus čieža³. Analysa vuodđuduvvá jearahallanmateriálii, man mánáidsuodjalusa ovddidanovttadat Pesäpuu ry čokkii mánáin, mánáid lagaš olbmui ja singuin doaibman eiseválddiin. Analysa lea kvantitatiiva ja vuodju nuorain čoggojuvvon materiálii. Dán čielggadusas atnit ávkin daid mánáid vástádusaid, geat ledje addán lobi materiála dutkamušgeavahussii ja geat muitaledje lovpemis (n = 253).

Analysa bohtosis áicojuvvui, ahte lovpen lea oktavuodas dasa, ahte mánát háliidit bajásdoallat sosiálalaš gaskavuodaid, lágádusdiliide ja lovpemii dolvon dovdivásáhusaide dego friddjavuoda ohcaleapmái. Mánát lovpejit hárvvibut, jus sii leat sosiálabargiin seammá mielas áittardeapmái váldima dárbbus ja áddejit dan ákkaid. Áittardeapmái váldima eaktodáhtolašvuolta lea oktavuodas áddejupmái sajušteami sivain ja ulbmiliin. Mánáid vástádusaid vuodul gárrenávdnasat eai leat lovpema sivvan, muhto das fuolatkeahhtá stuorra oassi mánáin geavahišgohtet gárrenávdnasiid lovpema áigge. Gárrenávdnasiid geavaheapmi lei oktavuodas earáide negatiivvalaš vásáhusaide, dego veahkaváldái, rihkkosiidda ja seksuálaveahkaváldái. Lovpema áigge raporterejuvvon veahkaválddalaš láhtten lea dábalut go dat, ahte gillá illasteamis. Vástidan nieiddain 29 proseantta muitaledje, ahte leat gillán veagalváldimis ja juohke viđát vástideaddjái lea fállujuvvon buhtadus seksuála dagus. Gávppálažžan dahkkon seksuálaveahkaváldi lei nana oktavuodas rihkolašvuhtii. Oassi lovpen mánáin ledje vásihan olmmošgávppái laktásan ávkkástallama hámiid.

Čielggadusas addojuvvojit čieža doaibmabidjoávžžuhusa, mat laktásit mánáidsuodjaluslága ollislaš ođasmahttimii, eiseválderávvagiid beaivádeapmái, mánáid veardásašgaskavuodaid dorvvasteapmái, vuolleahkásaččaid gárrenávdnas- ja sorjjasvuodabálvalusaid buorideapmái, lovpema áigásaš dáhpáhusaid giedahallamii, olmmošgávppi dovdámii ja dieđu juohkimii mánnái áittardeapmái váldima sivain ja mihttomeriin.

³ <https://stm.fi/lapsistrategia>

Summary

Runaway experiences: An analysis of a survey of runaways from substitute care provided by child welfare

Children and young people who leave substitute care provided by child welfare without permission and fail to return present a complex social problem. The purpose of this study is to gain more insight into the phenomenon from the children's own perspective and to provide up-to-date results to support decision-making, development and practices. This study gives answers to why children leave their places of substitute care without permission and how it could be prevented. We also examine the factors linked to repeated absences without leave, the length of absence and returning to the place of substitute care. The analysis provides deeper insight into harmful phenomena, such as violence and the risk of human trafficking.

This study is funded under measure seven of the National Child Strategy⁴. The analysis is based on the survey materials collected by child welfare development unit Pesäpuu ry from the children, people close to them and the authorities working with them. The analysis is quantitative and concentrates on the material collected from the children and young people. This study is based on the answers of children who gave their consent for the research use of the material and who said that they had been absent without leave (n = 253).

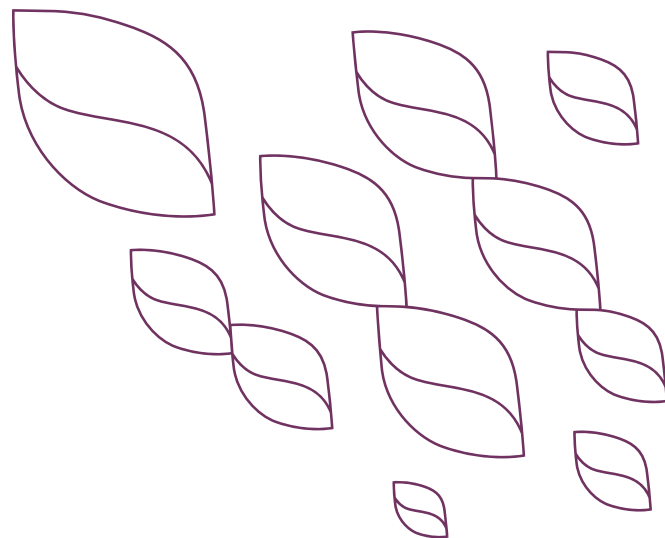
The analysis showed that absence without leave is connected to the children's wish to maintain social relationships, conditions at the institutions and emotions prompting children to run away, such as a yearning for freedom. Children run away less often if they agree with the social worker that their taking into care was necessary. Acceptance of being taken into care, on the other hand, is connected to the child's understanding of the reasons for the taking into care and its goals. Based on the children's answers, intoxicants do not cause them to run away, but a large part of runaways still end up using them during their absence. Intoxicant use was connected to other negative experiences, such as violence, crime and sexual violence. Violent behaviour by the runaways themselves was reported more often than falling victim to violence. Of the girls who answered the survey, 29 per cent said that they had been raped and one in five had been offered compensation for sexual acts. Commercialised sexual violence had a strong link to criminal behaviour. Some of the runaway children had suffered forms of abuse connected to human trafficking.

The report gives seven recommendations for measures related to the overall reform of the Child Welfare Act, updating official guidelines, safeguarding the children's peer relations, improving the quality of substance abuse and addiction services for children, processing events that occurred during the unauthorised absence, identifying human trafficking and informing children of the reasons for taking them into care and its goals.

---

4 <https://stm.fi/en/child-strategy>

Johdanto

Lapsi⁵ voidaan lastensuojelun toimenpiteenä sijoittaa asumaan kotinsa ulkopuolelle eli sijaishuoltoon. Tällöin lapsi sijoitetaan kiireellisesti tai otetaan huostaan. Kiireelliseen sijoitukseen päädytään, mikäli lapsen hyvinvointi on välittömässä vaarassa. Huostaanottoon taas päädytään, mikäli lapsen kasvuolosuhteet tai lapsen käytös vaarantavat hänen terveytensä ja kehityksensä, lasta ei pystytä avohuollon tuella auttamaan ja sijoituksen kodin ulkopuolelle katsotaan olevan hänen etunsa mukaista. Sijaishuoltopaikat ovat sijaisperheitä, ammatillisia perhekoteja tai lastensuojelulaitoksia. Sijaishuoltoon sijoittamisen tavoitteena on, että lapsi kiinnittyy sijaishuoltopaikkaansa ja hänen elämäntilanteensa paranee. Eri arvioiden mukaan tuhansia kertoja vuosittain lapsi kuitenkin poistuu luvatta sijaishuoltopaikastaan tai jättää palaamatta sinne esimerkiksi kotilomien jälkeen. Lastensuojelun ammattislangissa tätä ilmiötä kuvataan käsitteellä hatkaaminen, mitä käsitettä myös tässä selvityksessä käytetään.

Hatkaaminen vaarantaa lapsen hyvinvoinnin. Hatkan aikana lapsen arkirytmi rikkoutuu, koulunkäynti keskeytyy ja turvallisuus vaarantuu. Perustarpeet, kuten ravinto, uni ja hygienia jäävät täyttymättä. Hatkan aikana lapset altistuvat rikoksille ja päihteille. Myös onnettomuuksien ja tapaturmien riski kasvaa. Luvattomien poissaolojen määrä on kasvanut 2010-luvulla tuntuvasti. Kun vuonna 2013 luvattomia poissaoloja kirjattiin 2 525 kappaletta, vuonna 2020 niitä oli jo 3 733. Myös poissaolojen kesto oli kasvanut. Vaikka valtaosa hatkoista päättyy nopeasti, poliisirekisteriaineistosta tehdyn arvion mukaan noin viidennes hatkoista kestää yli kaksi viikkoa. (Isoniemi, 2023, 36–44.)

Hatkaamisesta on jonkin verran tutkimustietoa. Lastensuojelun Keskusliiton toteuttama selvitys (Lehtonen & Télen, 2013), Sami Isoniemen väitöskirja (2019) ja sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskukselle tehty selvitys (Isoniemi, 2023) sekä Pesäpuu ry:n selvitys (Haapala ym., 2023) ovat aiheesta julkaistuja suomalaistutkimuksia. Etenkin tieto lasten näkemyksistä ja kokemuksista on vähäistä. Hatkanneet lapset aiheuttavat paljon viranomaistyötä ja palveluntarvetta, mutta heidän kokemuksensa jäävät varjoon päätöksenteossa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Pesäpuu ry toteuttaa vuosina 2022–2024 STEA:n rahoittaman hankkeen, jossa luodaan yhdessä nuorten, nuorten läheisten, sijaishuoltopaikkojen ja muiden työntekijöiden kanssa ymmärrystä

5 Selvityksen raportoinnissa käytetään kaikista osallistujista sanaa lapsi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS59–60/1991) mukaisesti. Sopimuksen mukaan kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia.

hatkaamisten taustoista, syistä, seurauksista ja ratkaisuvaihtoehdoista. Osana hanketta on tehty laaja kysely. Pesäpuu ry julkaisi aiheesta maaliskuussa 2023 raportin (Haapala ym., 2023), jonka antamaa tietoa tässä selvityksessä syvennetään. Tämä käsillä oleva selvitys on osa kansallisen lapsistrategian toimenpidettä seitsemän. Toimenpiteessä laaditaan valtakunnallinen toimenpideohjelma luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumisten ennaltaehkäisyyn, luvattoman poissaolon aikaiseen toimintaan sekä jälkityöhön. Valmisteltavassa toimenpideohjelmassa on tavoitteena koota käynnissä oleva työ toimintakäytäntöjen selkiyttämiseksi sekä selkeät ja yhteneväiset toimintaohjeet eri viranomaisille. (Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma, 2021.)

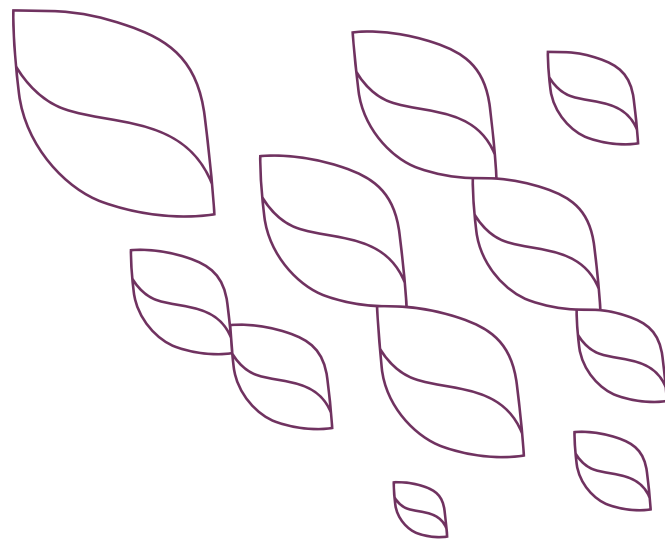
Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on kerätä tietoa lasten hyvinvoinnista ja heidän oikeuksiensa toteutumisesta sekä julkaista aihetta koskevia selvityksiä (laki lapsiasiavaltuutetusta). Tämän selvityksen tavoitteena on syventää tietoa hatkaamisesta ja tuottaa tietoa päätöksenteon, kehittämistyön ja käytäntöjen tueksi. Tässä selvityksessä vastataan siihen, miksi nuoret ovat luvatta poissa sijaishuoltopaikasta ja miten poistumista voidaan ehkäistä. Lisäksi tarkastellaan, millaiset tekijät ovat yhteydessä toistuviin luvattomiin poissaoloihin, poissaolon pituuteen ja palaamiseen. Analyysissa syvennetään haavoittavien ilmiöiden, kuten väkivallan ja ihmiskaupan riskin tarkastelua.

Raportin aineistona ovat niiden kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten Pesäpuu ry:n kyselyyn⁶ antamat vastaukset, jotka olivat hatkanneet ja antaneet luvan aineiston tutkimuskäyttöön (N = 253). Analyysin tavoitteena on tarkastella aineistoa tilastollisin menetelmin, jotta tieto hatkaamiseen liittyvien tekijöiden välisistä yhteyksistä lisääntyy.

Seuraavassa luvussa käydään lyhyesti läpi aiempaa tutkimusta. Kolmannessa luvussa kuvaillaan tutkimuksen aineistoa ja toteutusta. Teoksen neljännessä osassa tarkastellaan analyysin tuloksia, joiden pääteemat ovat hatkaan vetävät ja työntävät tekijät, hatkan aikaiset haavoittavat kokemukset sekä hatkaamista ehkäisevät tekijät. Teoksen viidennessä luvussa kudotaan selvityksen johtopäätökset ja pohditaan niiden merkitystä. Teoksen viimeisessä luvussa annetaan toimenpidesuosituksia hatkaamisen ja hatkan aikaisten haavoittavien ilmiöiden ehkäisemiseksi.

---

6 <https://pesapuu.fi/toiminta/turvallinen-sijaishuolto/hatkassa-sijaishuoltopaikasta-luvatta-poistuminen-ja-sinne-palaa-matta-jattaminen-hanke/>

Kirjallisuuskatsaus: mitä hatkaamisesta tiedetään?

Hatkanneen lapsen etsintä viranomaisten asiakirjoissa

Kadonneen ihmisen etsintää ja toimintatapoja säätelevät erilaiset lait sekä viranomaisvelvoitteet (Isoniemi 2019, 6, 101). Hatkanneet lapset edustavat yhtä kadonneiden ihmisten ryhmää, ja siksi hatkanneen lapsen etsintään liittyy useita viranomaisvelvoitteita ja -tehtäviä. Näitä on eritelty tarkasti sosiaali- ja terveysministeriön, Poliisihallituksen ja Häätäkeskuslaitoksen yhteisessä ohjeessa, joka on laadittu tilanteisiin, joissa lapsen ”ei epäillä olevan konkreettisessa vaarassa” (Virka-apuohjeistus, 2022). Ohje koostuu taulukosta, jonka tulkinna avuksi on laadittu erillinen kuusisivuinen Virka-aputaulukon lukuohje (2022). Tieto lapsen hatkaamisesta, lapsen olinpaikasta ja löytymisen jälkeisistä toimista kulkee lastensuojelulaitoksen, hätäkeskuksen, sosiaalitoimen ja poliisin välillä. Hatkanneen lapsen etsinnästä ja tavoittamisesta on ensisijaisesti vastuussa lastensuojelulaitoksen henkilökunta. Kun sijaishuollon työntekijä havaitsee lapsen kadonneen, hän ilmoittaa asiasta sosiaalitoimeen, joka tekee riskinarvioinnin jälkeen poliisille etsintäkuulutuspyynnön. Etsintäkuulutuspyynnön jälkeen poliisi toteuttaa lapsen passiivista etsintää, eli jos lapsi tavataan muun poliisitehtävän yhteydessä, poliisi ilmoittaa asiasta sosiaalitoimelle. Jos lapsen olinpaikasta tulee tietoa hätäkeskukseen, hätäkeskus ilmoittaa tästä löytöpaikan sosiaalipäivystykseen, josta tieto menee edelleen lapsen sijoittajakunnan sosiaalitoimeen ja sieltä sijaishuoltopaikkaan. Sijaishuoltopaikan henkilökunnalla on velvollisuus etsiä lasta, mutta usein lasta etsivät myös perheenjäsenet.

Jos lapsen ei epäillä olevan konkreettisessa ja akuutissa vaarassa, lapsen etsimiseen ei suhtauduta poliisi- vaan virka-aputehtävänä. Poliisin antaman virka-avun tavoitteena on turvata sosiaalihuollon viranomaisen tehtävä poliisin tukemana. Virka-apua annettaessa poliisin toimivaltuuksia ei laajenneta, vaan poliisin perustoimivalta määräytyy virka-apua pyytävän viranomaisen toimivaltuuksien mukaisesti ja niiden rajoissa. Antaessaan virka-apua tällaisessa tilanteessa poliisin toimivalta vastaa siis sosiaalitoimen valtuuksia. (Virka-apuohjeistus, 2022; Virka-aputaulukon lukuohje, 2022.) Lapsen löydyttyä poliisilla ei ole velvollisuutta kuljettaa lasta sijaishuoltopaikkaan, vaan sijaishuoltopaikan työntekijät sopivat sosiaalitoimen kanssa lapsen kuljettamisesta.

Virka-apuohjeistus on tarkoitettu tilanteisiin, joissa lapsen ei epäillä olevan ”konkreettisesti vaarassa”. Konkreettista vaaraa on kuvattu lukuohjeessa. Ohjeen mukaan ”konkreettinen ja akuutti henkeä tai terveyttä uhkaava vaaratilanne on kyseessä esimerkiksi silloin, kun

- lapsi poistuu pakkaseen ilman kenkiä tai asianmukaisia vaatteita
- lapsi tarvitsee viipymättä lääkitystä
- lapsi ei ikänsä, kehitystasonsa tai vakavan päihtymystilansa vuoksi kykene huolehtimaan itsestään
- lapsi käyttäytyy itsetuhoisesti tai uhkaa muuten vahingoittaa itseään
- lapsi uhkaa muiden henkeä tai turvallisuutta.”

Lisäksi ohjeen mukaan ”(v)aara voi perustua esimerkiksi lapsen taustaan tai aiempaan käyttäytymiseen, hänen esittämiinsä uhkauksiin tai hänen poistumistaan edeltäneeseen tilanteeseen” (Virka-aputaulukon lukuohje, 2022). Näissä tilanteissa ilmoitus hatkanneesta lapsesta tehdään hätäkeskukseen ja hätäkeskuspäivystäjälle selitetään mahdollisimman selkeästi konkreettisen vaaran perusteet. Arviointi toteutettavista toimenpiteistä siirtyy tällöin hätäkeskuspäivystäjälle. Jos lapsi on konkreettisesti ja akuutissa vaarassa, tilanteessa ilmenee rikokseen viittaavaa tai esimerkiksi väkivallan uhkaa, hatkanneen lapsen etsimiseen, kiinniottoon ja palauttamiseen suhtaudutaan poliisitehtävänä.

Sami Isoniemen tuoreen selvityksen (Isoniemi, 2023) mukaan virka-avun pyytämiseen ja saamiseen liittyy lainsäädännöllisiä ja toimintakäytäntöjen ongelmia. Luvattomat poissaolot tulkitaan kategorisesti virka-aputehtäviksi sen sijaan, että etsittäisiin kadonnutta henkilöä. Edellä kuvattu yhteinen toimintaohje ei tue viranomaisten yhteistoimintaa, vaan keskittyy eri viranomaisten toimivaltuuksien kuvailuun ja listaamiseen. Ongelmallista on, että virka-apua saavat pyytää vain sosiaali- viranomaiset, vaikka ilmoituksen kadonneesta henkilöstä saa tehdä kuka tahansa. Isoniemi mainitsee ongelmaksi myös sen, ettei sijaishuoltopaikan henkilökunta voi lastensuojelulain puitteissa ottaa lasta kiinni sijaishuoltopaikan ulkopuolelta. Lisäksi hatkaamista ei tunnusteta tai tunnusteta ilmiöksi, joka on yhteydessä vakaviin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten nuorisorikollisuuteen, uhriutumiseen, ennenaikaisiin kuolemiin ja tapaturmiin. (Isoniemi, 2023, 80.)

Hatkaaminen tutkimusten valossa

Kansainvälisten tutkimusten mukaan hatkaaminen on kohtalaisen yleistä. Tavallisesti hatkaamiskertoja on useampi kuin yksi. (Biehal & Wade, 2000; Sunseri, 2003.) Yhdysvaltaistutkimuksen (Sunseri, 2003) mukaan hatkaamiselle altistavia tekijöitä ovat muun muassa aikaisempi kokemus luvattomasta poistumisesta, toistuvat sijoitukset kodin ulkopuolelle, avolaitoksen omaiset olosuhteet (ns. low level facility), lapsen käytöksellä oireilu ja lapsen biologisen perheen ongelmat. Samassa tutkimuksessa sijaishuoltopaikan ja lapsen kotipaikan välisellä etäisyydellä ei havaittu olevan yhteyttä hatkaamistiheyteen. Englantilaistutkimuksessa havaittiin, että laitoksia, joista hatkattiin yleisimmin, yhdistivät vähäinen yhteisöllisyys sekä henkilöstön työmoraalin ja jaksamisen haasteet (Biehal & Wade, 2000).

Suomessa vuonna 2022 kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia oli 17 855, mikä vastaa 1,6 prosenttia kaikista lapsista. Heistä huostaanotettuina oli 11 477 lasta (1,1 % kaikista lapsista). Vuoden aikana kodin ulkopuolelle sijoitettiin kiireellisesti 4 498 lasta (0,4 % kaikista lapsista). (Forsell & Kuoppala, 2023.) Kodin ulkopuolelle sijoitetuista runsas enemmistö on 13–17-vuotiaita (mt., kuvio 10). Hatkaaminen koskettaa lapsia, jotka on kiireellisesti sijoitettu tai huostaanotettu, sillä avohuollon tukitoimenpiteenä sijoitettujen lasten ei varsinaisesti tarvitse hatkata. Avohuollon sijoitus on vapaaehtoinen, ja lapsi voi halutessaan poistua sijaishuoltopaikastaan, joskin avohuollon tukitoimenpiteenä tehty sijoitus voi lapsen poistuessa luvatta muuttua kiireelliseksi sijoitukseksi.

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa jo lastensuojelun tarvetta aiheuttaneiden taustatekijöiden vuoksi. Hatkassa lapset altistuvat monille lapsen hyvinvointia vaarantaville haitallisille ilmiöille, kuten päihteidenkäytölle, fyysiselle ja seksuaaliselle väkivallalle, rikollisuudelle, koulunkäynnin keskeytymiselle sekä ravinnon, hygienian ja levon heikkenemiselle (Booth ym., 1999; Flowers, 2001; Kim ym., 2009; Lin, 2012). Riski lapsen hyvinvoinnin vaarantumiselle kasvaa hatkassa olon pitkittyessä (Lin, 2012).

Suomessa hatkaamista on tutkittu muutamissa selvityksissä ja tutkimuksissa. Lastensuojelun Keskusliitto toteutti vuonna 2013 selvityksen, jossa ilmiötä tarkasteltiin lapsen oikeuksien näkökulmasta. Aineisto muodostui 81 sijaishuoltopaikan kyselyvastauksista. Aineistoa täydennettiin sosiaalityöntekijöiden ja nuorten laadullisilla haastatteluilla. Sami Isoniemi (2019) hyödynsi väitöskirjassaan vuosina 2013–2014 poliisin tietojärjestelmään kirjattuja ilmoituksia virka-apusta lastensuojeluviranomaiselle, jotka hän analysoi sekä määrällisesti että laadullisesti. Isoniemen väitöskirja on harvoja aiheesta tehtyjä akateemisia tutkimuksia, ja vuonna 2023 hän toteutti laajan poliisirekistereihin pohjautuvan selvityksen luvattomien poissaolojen nykytilasta (Isoniemi, 2023). Pesäpuu ry toteutti laajan kyselytutkimuksen (Haapala ym., 2023), jonka tuloksia tämä selvitys määrällisin menetelmin syventää.

Hatkaamista koskevaa perustietoa on saatavilla niukasti, mutta yksittäiset tutkijat ovat tehneet parhaansa tilanteen parantamiseksi. Esimerkiksi hatkanneiden lasten lukumäärän arvioiminen vaatii paljon käsityötä (Isoniemi, 2023). Usein hatkaaminen on toistuvaa ja kasautuu samoille lapsille. Eri tutkimusten perusteella 7–15 prosenttia lastensuojelun sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista hatkaa jossain sijoituksensa vaiheessa (Haapala ym., 2023; Isoniemi, 2019; 2023; Lehtonen & Telen, 2013). Hatkaamisen ollessa toistuvaa poliisille tehdyt virka-apupyynnöt ja etsintäkuulutukset voivat olla päällekkäisiä. Isoniemi (2023) arvioi, että vuonna 2020 luvattomia poissaoloja oli 3 733. Luvattomasti sijaishuollosta poistuneita lapsia taas määriteltiin samalle vuodelle 1 572, mikä vastaa noin 10 prosenttia kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista. Poliisin tietojärjestelmään kirjattujen tietojen valossa joka päivä keskimäärin 10,2 lasta poistuu luvatta tai jää palaamatta sijaishuoltopaikkaan. (Isoniemi, 2023.) Vuonna 2022 virka-apupyynnöjä raportoitiin 3 700 ja lasten etsintäkuulutuksia 2 500. Näistä lapsista 59 prosenttia oli poikia ja 41 prosenttia tyttöjä. (Haapala ym., 2023, 47.)

Hatkaamisen veto- ja työntötekijöistä

Syyt hatkaamiselle vaihtelevat eri tutkimuksissa. Tutkimuskysymykset, käytetty aineisto ja lähteet luonnollisesti vaikuttavat tehtyihin havaintoihin. Lastensuojelun Keskusliiton selvityksessä lastensuojelulaitosten työntekijät arvioivat hatkaamisen syiksi muun muassa halun nähdä ystäviä, päihteidenkäytön, nuoren psyykkisen oirehdinnan sekä käyttäytymisongelmat. Näiden lisäksi, joskin harvemmin, hatkaamisen taustalla kerrottiin olevan halu tavata omaa perhettä, nuorten hatkaaminen yhdessä sekä ristiriidat laitoksen henkilökunnan ja toisten nuorten kanssa. Työntekijät raportoivat myös tekijöitä, joita nuoret itse ovat kertoneet hatkaamisen syiksi. Näistä yleisimpiä olivat laitoksen ulkopuoliset vetovoimatekijät. Tämän lisäksi mainittiin nuoren omaan vointiin liittyvät tekijät ja laitokseen liittyvät syyt. Harvemmin syyksi raportoitiin impulssiteko ja vapauden kaipuu. (Lehtonen & Telen, 2013, 19, 22.)

Viiden nuoren haastatteluaineistoon perustuvassa pro gradu -tutkielmassa hatkaamiselle kerrottiin erilaisia syitä. Kapinointi laitosta ja sääntöjä vastaan, hatkaaminen ongelmanratkaisukeinona hankalaan tilanteeseen ja perheeseen liittyvät tekijät olivat esimerkkejä syistä, joiden takia nuoret päättivät hatkata (Ravi, 2006). Kuten edellä kerrottiin, kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu lastensuojelulaitoksiin liittyviä piirteitä, jotka lisäävät hatkaamisen alttiutta. Näitä olivat avolaitoksen kaltaiset olosuhteet (ns. low level facility; Sunseri, 2003), laitoksen vähäinen yhteisöllisyys sekä henkilöstön työmoraalin ja jaksamisen haasteet (Biehal & Wade, 2000).

Nuoret selittävät hatkaamista eri tavoin. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa havaittiin erilaisia hatkaan vetäviä ja työntäviä tekijöitä, jotka olivat yhteydessä luvattomaan poistumiseen sijaishuoltopaikasta. Näiden eri tekijöiden avulla muodostettiin neljä lapsiryhmää. Ensimmäinen ryhmä olivat jäädyttelevät lapset, jotka tarvitsivat aikaa rauhoittua konfliktin tai muun kuormittavan tilanteen jälkeen, mutta palasivat tyyppillisesti pian takaisin. Toisena olivat lapset, joiden hatkaamisen syynä oli sijaishuoltopaikan tai lapsen henkilökohtaiset ongelmat. Nämä lapset olivat poissa pidempiä jaksoja. Kolmannen ryhmän muodostivat hatkaamisella kehuskelevat lapset, jotka hakiivat toiminnallaan sosiaalista arvostusta vertaisiltaan. Neljänneksi muodostui ryhmä lapsia, jotka itsenäistyivät luvattoman poistumisen kautta. Nämä lapset palasivat harvoin takaisin, sillä hatkaamisen syynä oli päätös itsenäistyä tai pakottavaksi koettu lähtö sijaishuoltopaikan vakavien ongelmien vuoksi. (Flowers, 2002.)

Isoniemi (2019; 2023) on jakanut luvattomat poissaolot kolmeen ryhmään: lyhyisiin luvattomiin poissaoloihin, luvattomien poissaolojen riskiryhmään ja luvattomien poissaolojen myötä itsenäistyviin nuoriin. Lyhyet luvattomat poissaolot ovat spontaaneja, eikä poissaololla ole suoraa yhteyttä riskikäyttäytymiseen. Suomessa 39 prosenttia poissaoloista päättyykin alle vuorokaudessa. Luvattomien poissaolojen riskiryhmään sen sijaan liittyy toistuvuus, hatkan pitkäkestoisuus ja yhteys kielteisiin ilmiöihin, kuten päihteisiin, väkivaltaan ja rikoksiin, joita tässä analyysissä käsitellään enemmän. Luvattoman poissaolon kautta itsenäistyvät nuoret välttelevät tietoisesti sijaishuoltopaikkaa voidakseen aloittaa itsenäisen elämän.

Vaikka lapsi altistuu hatkaamisen aikana monille riskeille, hatkaaminen ei väistämättä johda riskikäyttäytymiseen tai uhrikokemuksiin. Selvitysten ja tutkimusten perusteella hatkaaminen voi lapsen näkökulmasta olla rationaalista toimintaa ja reagointia vallitseviin olosuhteisiin. Hatkan aikana

lapsi on kuitenkin turvaverkon ulkopuolella ja riippuvainen muiden avusta, joka voi olla vilpittöä tai hyväksikäyttävää. Sen vuoksi hatkaamisen ehkäisy on tärkeä osa lapsen suojelua.

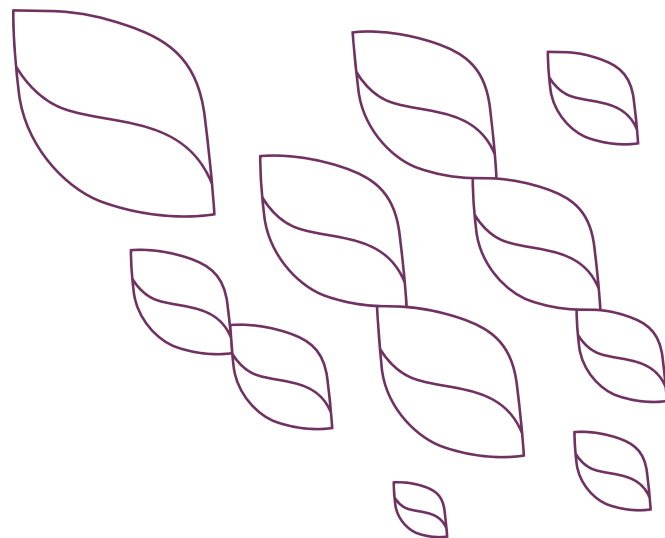
Mikä saa lapset palaamaan?

Kuten edellä kuvattiin, sijaishuollosta luvatta poistuneita lapsia etsivät niin viranomaiset kuin usein läheisetkin. Ensisijainen velvollisuus etsiä lasta on sijaishuoltoapaikalla. Laitoksen henkilökunta on usein itse yhteydessä lapseen, ja työntekijät arvioivatkin lapsen palaavan useimmin henkilökunnan tuomana. Muita palaamisen tapoja ovat lapsen palaaminen itsenäisesti tai poliisin tai perheenjäsenen tuomana. (Lehtonen & Telen, 2013, 34.)

Poliisin rekistereissä palaamistapoja on kuvattu heikosti ja peräti 45 prosentissa vuoden 2020 poissaoloista palaamisen tapaa ei ollut kuvattu. On mahdollista, että nämä ovat olleet edellä kuvattuja sijaishuoltoapaikkojen itsensä hoitamia palautuksia, mutta poliisin rekistereihin niitä kirjattiin vain kolmessa prosentissa tapauksista. Sen sijaan kolmannes luvattomista poissaoloista päättyi lapsen itsenäiseen palaamiseen ja viidennes poliisin suorittamaan palauttamiseen. Sosiaalipäivystys ja omaiset hoitivat kumpikin vain yhden prosentin poliisirekistereihin kirjatuista palautuksista. (Isoniemi, 2023, 62.)

Tutkimuksissa on arvioitu sijaishuollon toimintatapoja lapsen palattua sijaishuoltoapaikkaan. Vastaanottava ilmapiiri ja nuoren lämmin kohtaaminen olivat tärkeitä tekijöitä myöhempien hatkaamisten ehkäisyssä. Rajoitustoimenpiteet ja rangaistuksina koetut toimenpiteet olivat työntekijöiden näkökulmasta välttämättömiä, mutta nuoret kritisoivat niitä. (Lehtonen & Telen, 2013, 35–36.)

Nuoret ovat nimenneet hatkaamista ennalta ehkäiseviksi asioiksi muun muassa hyväksi koetut ohjaajat, hyvän koulumenestyksen tai halun pitää kiinni saavutetuista eduista (Haapala ym., 2023, 71). Jotta lasten itsenäistä palaamista voitaisiin vahvistaa, olisi tärkeää tuntea aiempaa paremmin palaamista vahvistavia tekijöitä.

Tutkimuksen aineisto ja analyysi

Aineiston hankinta

Analyysin aineistona ovat lastensuojelun sijaishuollossa asuneiden lasten ja nuorten aikuisten vastaukset Pesäpuu ry:n teettämään kyselyyn. Pesäpuu ry toteutti tiedonkeruun sähköisellä kyselylomakkeella syyskuussa 2022. Selvityksen saatekirjettä sekä sähköistä kyselylinkkiä jaettiin Suomen julkisiin ja yksityisiin sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikkoihin, kuntien sosiaalityöhön sekä Pesäpuu ry:n ja yhteistyötahojen julkisessa viestinnässä. Kysely oli suunnattu nuorille, heidän läheisilleen, sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikan työntekijöille, sosiaalityöntekijöille, poliisille ja muille tahoille. Kyselyyn vastasi 325 nuorta, 130 läheistä, 609 sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikan työntekijää, 244 sosiaalityön ammattilaista, 459 poliisia sekä 97 muuta ammattilaista (yhteensä 1 864 vastaajaa). Kyselylomakkeet on julkaistu Pesäpuu ry:n raportissa. (Haapala ym. 2023.)

Kullekin vastaajaryhmälle oli erillinen sähköinen kyselylomake, joka koostui 19–32 kysymyksestä. Lapsille ja nuorille suunnattu kyselylomake koostui 25 strukturoidusta ja yhdestä avoimesta kysymyksestä (liite 1). Lisäksi kolmessa kysymyksessä oli valmiiden vastausvaihtoehtojen lisäksi mahdollista antaa avovastaus. Osa kysymyksistä avautui vain niille, jotka kertoivat joskus hatkanneensa. Kyselyaineisto ei ole edustava otos, vaan näyte, sillä vastaajien valintaa ei ole kontrolloitu.

Pesäpuu ry:n toteuttamaan sähköiseen kyselyyn vastanneista 325 nuoresta 291 antoi suostumuksensa vastausten käyttöön myös muissa tutkimuksissa. Käsillä olevaan tarkempaan selvitykseen otettiin vain ne luvan antaneet vastaajat, jotka kertoivat joskus poistuneensa luvatta sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikasta (N = 253). Tämän vuoksi vastaajamäärät ovat pienemmät kuin Pesäpuu ry:n raportissa. Vastaajat ja taustamuuttajat on esitelty tarkemmin neljännessä luvussa. Lisäksi käytössä olivat aineistot myös muilta luvan antaneilta vastaajilta, joista poliisien (N = 446) ja sijaishuollon työntekijöiden (N = 578) vastauksia tarkastellaan yhdessä kysymyksessä.

Aineiston analyysi ja aineiston rajoitteet

Selvityksen toteutti tehtävään palkattu tutkija, jota tilastotutkija, lapsiasiavaltuutetun toimiston erikoistutkija ja tutkijakoulutuksen saanut lapsiasiavaltuutettu ovat tukeneet. Lapsiasiavaltuutetun toimisto sai aineiston käyttöönsä Pesäpuu ry:ltä niiltä osin kuin vastaajat ovat antaneet suostumuksensa vastaustensa tutkimuskäyttöön. Lisäksi poliisien vastausten käsittelyyn on saatu tutkimuslupa Poliisihallitukselta. Seuraavassa kuvataan tarkemmin aineiston ominaispiirteitä ja sen rajoitteita.

Aineistoa tarkasteltiin suorien jakaumien ja ristiintaulukointien avulla. Aineistosta luotiin myös muuttujamuunnoksia, jotka on kuvattu tulosluvuissa. Aineiston perusteella rakennettiin uusia kokoavia muuttujia ja indikaattoreita. Ristiintaulukoidessa jokainen tilastollisesti merkitsevä ero on mainittu kyseisten analyysien kohdalla erikseen. Tilastollinen merkitsevyys on laskettu χ^2 -testillä eli khiin neliö -testillä.

Aineiston tilastollista käyttöä rajoitti se, ettei kyselylomaketta ollut rakennettu ensisijaisesti määrällistä analyysia silmällä pitäen, vaan kuvailevaksi aineistoksi Pesäpuu ry:n selvitystä varten. Kyselylomakkeiden rakenne, joidenkin kysymysten muotoilu ja vastausvaihtoehdot olivat sen vuoksi haastavia tilastollisen analyysin suorittamiseen. Aineisto ei taipunut kaikkiin niihin kysymyksiin, joita tutkijoille matkan varrella heräsi. Esimerkiksi lasten ikää hatkaamisten tapahtuessa ei voitu selvittää, sillä tiedossa oli vain vastaushetken ikä. Myöskään esimerkiksi sijaishuoltopaikan etäisyyttä kotipaikkakunnalta ei ollut mahdollista selvittää sellaisten lasten kohdalta, jotka olivat vaihtaneet sijaishuoltopaikkaa useita kertoja. Selville ei myöskään saatu tilanteita, joissa lapsi oli hatkannut vain kerran. Tässä lisäraportissa onkin tarkasteltu vain niitä näkökulmia, joihin on ollut määrällisen analyysin kannalta toimivat kysymysrakenteet.

Nuorille suunnatussa kyselylomakkeessa ei kysytty lasten ja nuorten vähemmistöasemaa, joita voivat olla esimerkiksi kieli- ja kulttuuritausta, etninen vähemmistöasema, seksuaalinen suuntautuneisuus, sukupuoli tai vammaisuus. On havaittu, että vähemmistöasema altistaa moninkertaisesti uhrikokemuksille (Jokela ym., 2020; Lepola, 2018; Rauta, 2021). Kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittu, että erilaisiin vähemmistöihin kuuluvat sijoituspaikastaan luvatta poistuneet nuoret altistuvat muita useammin erilaisille haavoittaville kokemuksille (Gambon & Gewirtz O'Brien, 2020).

Kyselyn vastaajat olivat iältään 13–32-vuotiaita. Siten osa vastanneista muisteli mahdollisesti yli kymmenen vuotta sitten alaikäisenä tapahtuneita hatkaamisia. Kyselyssä vastaajia ohjattiin seuraavasti: ”Sijaishuollosta itsenäistyneet: palauttakaa sijaishuollon aikaiset kokemukset mieleenne.” Lastensuojelun sijaishuoltoon sijoittaminen kohdistuu aina alaikäisiin, joten tulkitsimme vastausten kuvaavan vastaajien kokemuksia alaikäisinä.

Kyselylomakkeessa on viidessä kysymyksessä käytetty ranking-tyyppistä kysymyksenasettelua, jossa vastaajaa on ohjeistettu järjestämään etukäteen määritellyt vastausvaihtoehdot numeroiden ne yleisimmästä vähiten yleiseen.⁷ Määrällisen analyysin kannalta kysymyksen muotoilun tekee

⁷ Esimerkiksi kysymyksessä ”kuinka pitkiä aikoja olet ollut poissa kerrallaan” vastausvaihtoehdot ovat olleet ”tunteja, päiviä, viikkoja, kuukausia, yli vuosi”. Vastaamisen ohjeistus on ollut seuraava: ”Valitse alavetovalikosta 1–5 yleisimmästä harvinaisimpaan. 1 = yleisin, 2 = toiseksi yleisin, 3 = kolmanneksi yleisin, 4 = neljänneksi yleisin ja 5 = harvinaisin kesto. Valitse kaikki, joista sinulla on kokemusta. Valitse vähintään yksi.”

ongelmalliseksi se, että jokainen vastaus on määritelty suhteessa toisiin. Näistä muuttujista koodattiin uusi muuttuja sen perusteella, minkä kukin vastaaja oli arvioinut yleisimmäksi vaihtoehdoksi.

Hatkan aikana tapahtuneita tilanteita kysyttiin monivalintakysymyksellä, jossa oli ennalta määritellyt vaihtoehdot sekä avoin kysymys. Vastausvaihtoehdot olivat jossain määrin ongelmallisia. Esimerkiksi hatkan aikana tapahtuneita tilanteita koskien vastausvaihtoehtona oli ”holtiton seksuaalinen käytös”. On vaikea arvioida, millaista tilannetta kysymyksessä tarkoitetaan ja miten vastaaja tulkitsee sen. Vastaaja voi myös kokea kysymyksenasettelun syyllistävänä. Koska kyselyn vastaajajoukko sisältää alaikäisiä vastaajia, tarkastelu edellyttää erityistä eettistä otetta.

Kun hatkaan vetävistä ja työntävistä tekijöistä rakennettiin luokittelua, kysymyksen rakenne tuotti vaikeuksia määrälliseen analyysiin. Väittämät olivat monitulkintaisia, ja hatkaan vetäviä ja työntäviä tekijöitä oli vaihteleva määrä. Esimerkiksi väittämän ”riidat läheisten kanssa” vastaaja oli voinut tulkita eri tavoin. Se saattoi yhtäältä tarkoittaa sitä, että riita veti lasta pois sijaishuoltolaitoksesta selvittelemään välejänsä. Toisaalta vastaaja oli voinut tulkita, että lapsi oli halunnut jäädä laitokseen, koska ei ole halunnut tavata läheisiään. Tässä raportissa ”riidat läheisten kanssa” on sijoitettu kategoriaan ”hatkaan vetävät sosiaaliset suhteet”, jossa on myös ”halu tavata perhettä, ystävää tai puolisoa” sekä ”huoli läheisestä”. Valinta perustuu siihen, että kyseessä on ensisijaisesti sosiaaliin suhteisiin liittyvä syy ja vaihtoehdossa viitataan juuri sijaishuoltopaikan ulkopuolisiin läheisiin, sillä ”ristiriidat henkilökunnan ja muiden nuorten kanssa” on määritelty erillisissä vaihtoehdoissa.

Eettinen tarkastelu

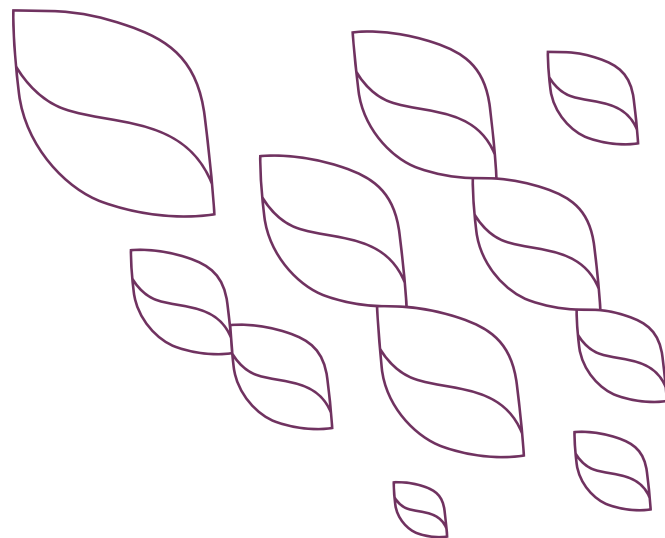
Selvityksen toteuttamisen eettisesti ratkaisevimmat askeleet oli otettu jo Pesäpuu ry:n toteuttaessa kyselyn, eikä lapsiasiavaltuutetun toimisto voinut vaikuttaa näihin. Seuraavassa kuvataan niitä selvityksen analyysiin ja raportointiin liittyneitä eettisiä ratkaisuja, jotka toteutettiin lapsiasiavaltuutetun toimistossa.

Lapsiasiavaltuutetun toimistossa aineisto säilytettiin turvallisesti ja tietosuojasta huolehtien. Aineisto oli toimitettu lapsiasiavaltuutetulle anonymisoituna eli ilman vastaajien tunnistetietoja. Aineistoa säilytettiin valtion yksityisellä verkkoasemalla, jonne pääsy oli rajattu vain selvitystä toteuttaville henkilöille. Jaettaessa aineistoa toimiston ulkopuoliselle tilastotutkijalle tietoturvasta huolehdittiin käyttämällä aineiston jakamiseen valtion tietoturvallista Tiimeri-alustaa. Poliiseilta käyttöön saatu aineisto edellytti tutkimuslupahakemuksen Poliisihallitukselta, joka myönnettiin lisäraporttia tekeville tutkijoille⁸.

Lapsiasiavaltuutettu jakaa tietoa selvityksen tuloksista omissa kanavissaan – vuosikertomuksessa, kannanotoissa, lausunnoissa ja sosiaalisessa mediassa. Selvityksen tavoitteena on tarjota ajankohtaista tietoa päätöksenteon, kehittämistyön ja toiminnan tueksi, jotta sijaishuoltoon sijoitettujen lasten oikeudet toteutuisivat nykyistä paremmin. Selvityksen toteuttaminen on siten ollut eettinen valinta itsessään.

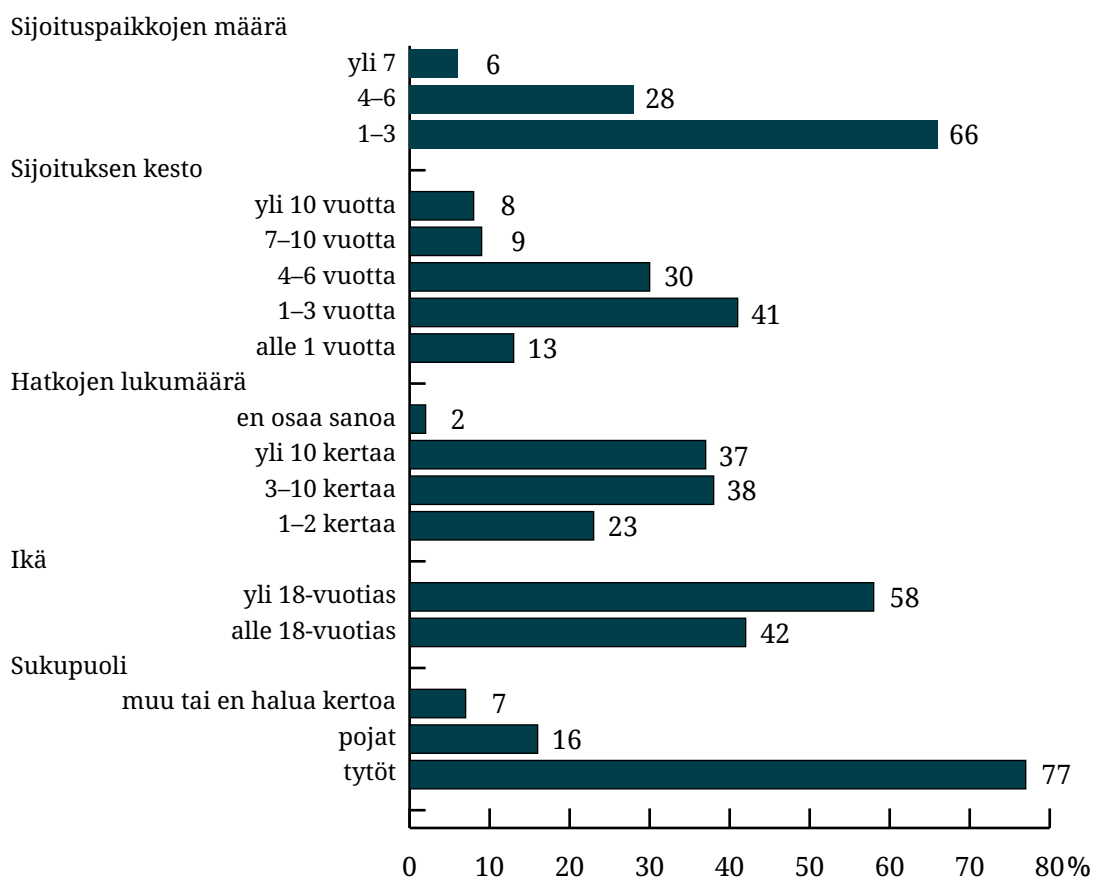
⁸ Poliisihallituksen tutkimusluvat myönnettiin Elina Pekkariselle, Outi Kekkoselle ja Sami Myllyniemelle, jotka allekirjoittivat salassapitosopimuksen.

Tutkimuksen tulokset

Vastaajien taustat

Lastensuojelun sijaishuollossa olleita vastaajia oli Pesäpuu ry:n kyselyaineistossa 291. Syventävään analyysiin otettiin vain ne 253 vastaajaa, jotka olivat tutkimussuostumuksen lisäksi kertoneet hatkanneensa. Vastaajien taustatiedot on koottu kuvioon 1.

Kuvio 1. Kyselyyn vastanneiden taustatiedot.

Vastaajista valtaosa, 77 prosenttia (n = 195), oli tyttöjä. Poikia oli 16 prosenttia (n = 41). Vaihtoehdon ”muu” tai ”en halua kertoa” valitsi 7 prosenttia vastaajista (n = 17). Vastaajat olivat pääasiassa sijoitettuna lastensuojelulaitokseen: vain 34 vastaajaa (12 %) ei ollut koskaan ollut sijoitettuna lastensuojelulaitokseen eli oli asunut sijaisperheessä tai ammatillisessa perhekodeissa.

Vastaajat olivat vastaushetkellä 13–32-vuotiaita. Puolet (42 %) vastaajista oli vastaushetkellä alle 18-vuotiaita ja viisi prosenttia alle 15-vuotiaita. Kyselylomakkeessa ohjeistettiin vastaajia kertomaan kokemuksistaan silloin, kun vastaaja on ollut sijoitettuna sijaishuoltoon. Lastensuojelun asiakkaat ovat jälkihuollossa olevia nuoria lukuun ottamatta alle 18-vuotiaita lapsia, joten tuloksissa tarkasteltiin ilmiöitä alaikäisten lasten kokemuksina, vaikka osa vastaajista on vastaushetkellä ollut jo aikuisia.

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että hatkaaminen on usein toistuvaa (Biehal & Wade, 2000; Sunseri 2003). Vastaajista lähes neljäsosa (23 %) kertoi hatkanneensa vain 1–2 kertaa. Vastauksista ei siten selviä, kuinka moni oli hatkannut vain yhden kerran.⁹ Vastaajista 38 prosenttia kertoi hatkanneensa 3–10 kertaa ja 37 prosenttia oli hatkannut yli 10 kertaa. Kaksi prosenttia vastaajista ei osannut sanoa, kuinka monta kertaa hatkaaminen oli tapahtunut.

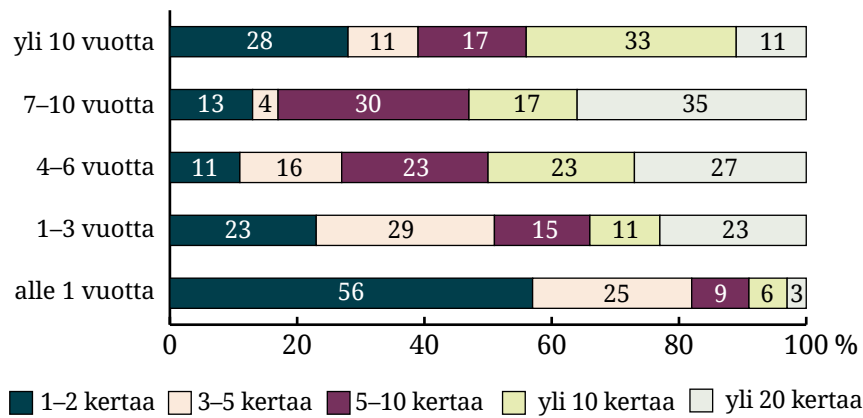
Vastaajilta kysyttiin heidän sijoituksensa kestosta sekä sijoituspaikkojen lukumäärästä. Sijoituksen kesto vaihteli alle vuodesta yli kymmeneen vuoteen. Hiukan yli puolet vastaajista (53 %) oli ollut sijoitettuna enintään kolme vuotta. Vain kahdeksan prosenttia vastaajista oli ollut sijoitettuna yli kymmenen vuotta. Myös sijoituspaikkojen lukumäärät vaihtelivat. Suurin osa vastaajista (66 %) oli ollut sijoitettuna 1–3 sijaishuoltopaikassa ja yli neljäsosa (28 %) 4–6 paikassa. Vain harvat vastaajat (6 %) olivat olleet sijoitettuna yli seitsemässä paikassa.

Tarkasteltaessa sijoituksen pituuden ja hatkaamisen lukumäärän välistä yhteyttä ristiintaulukoinnin avulla havaittiin tilastollisesti merkitsevä ero (ks. kuvio 2). Hatkojen lukumäärä kasvoi sijoituksen pituuden kasvaessa tiettyyn rajaan eli kymmeneen vuoteen asti. Yli kymmenen vuotta sijoitettuna olleet olivat hatkanneet harvemmin kuin 7–10 vuotta sijoitettuna olleet lapset, joskin yli kymmenen vuotta sijoitettuna olleistakin kolmannes oli hatkannut yli kymmenen kertaa. Yli kymmenen vuotta sijoitettuna olleissa vastaajissa korostuivat vain 1–2 kertaa hatkanneet. He ovat olleet huostaanottohetkellä huomattavan nuoria. On mahdollista, että lapsen sijoitus varhaislapsuudessa ehkäisee hatkaamisen toistuvuutta. Tämän tutkimuksen perusteella pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei kuitenkaan voida tehdä, vaan aiheesta tarvitaan jatkotutkimusta.

---

9 Vaihtoehtojen sanoitukset aiheuttavat tulkinnallisia haasteita, sillä jos lapsi on hatkannut viisi kertaa, on vaikea arvioida, onko hän valinnut luokan 3–5 vai 5–10. Vierekkäiset kysymysluokat ”yli 10 kertaa” ja ”yli 20 kertaa” ovat hankalia sikäli, että ”yli 10 kertaa” käsittää myös yli 20 kertaa tapahtuneet hatkat, mikä on saattanut aiheuttaa vastaajassa epävarmuutta vastausvalintoja miettiessä.

Kuvio 2. Hatkojen lukumäärä sijoituksen keston mukaan.

Hatkaan vetävät ja työntävät tekijät

Hatkaamisen motiiveja voidaan tarkastella hatkaan vetävien ja hatkaan työntävien tekijöiden avulla. Hatkaan vetävät tekijät ovat sijaishuoltopaikan ulkopuolella olevat asiat ja tapahtumat, jotka motivoivat lapsia poistumaan sijaishuoltopaikoista. Niitä voivat olla esimerkiksi halu tavata ystäviä tai käyttää päihteitä. Hatkaan työntävät tekijät ovat sijaishuoltopaikkaan liittyviä asioita ja tapahtumia, jotka motivoivat lapsia poistumaan sijaishuoltopaikoista. Hatkaan työntäviä tekijöitä voivat olla esimerkiksi ristiriitatilanteet sijaishuollon henkilökunnan tai muiden sijaishuollossa asuvien lasten kanssa. (Lehtonen & Télen 2013, 19.)

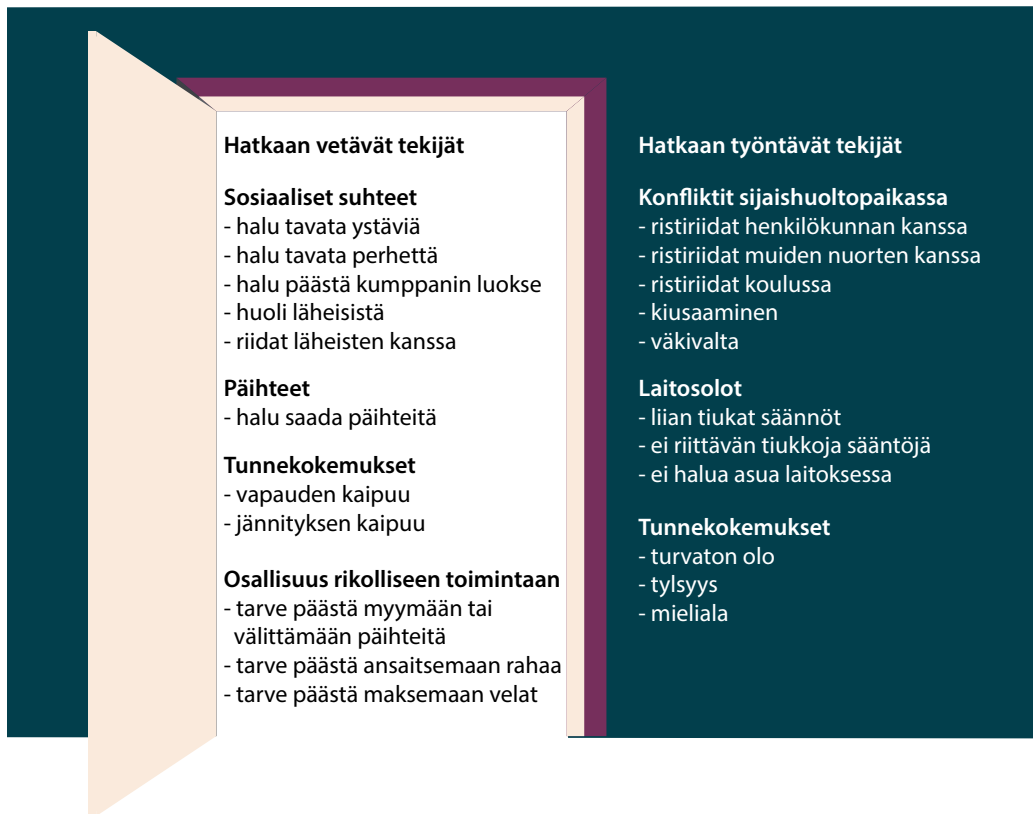
Kyselyssä vastaajia pyydettiin monivalintakysymyksellä kertomaan syitä sijaishuollosta hatkaamiselle. Vaihtoehdot oli määritelty ennalta aiemman tutkimuksen havaintojen perusteella. Hatkaamisen syy -kysymyksen muuttujat luokiteltiin uudelleen sen perusteella, kuvasivatko muuttujat hatkaan vetäviä vai työntäviä tekijöitä. Tämän jälkeen samaa asiaa kuvastavat muuttujat sisällytettiin samaan kategoriaan. Kategorioita tuli yhteensä seitsemän. (Ks. kuvio 3.)

Hatkaan vetäviä kategorioita oli neljä: sosiaaliset suhteet, päihteet, hatkaan vetävät tunnekokemukset sekä osallisuus rikolliseen toimintaan. Hatkaan työntäviä tekijöitä oli kolme: konfliktit sijaishuoltopaikassa, hatkaan työntävät tunnekokemukset sekä laitokset.

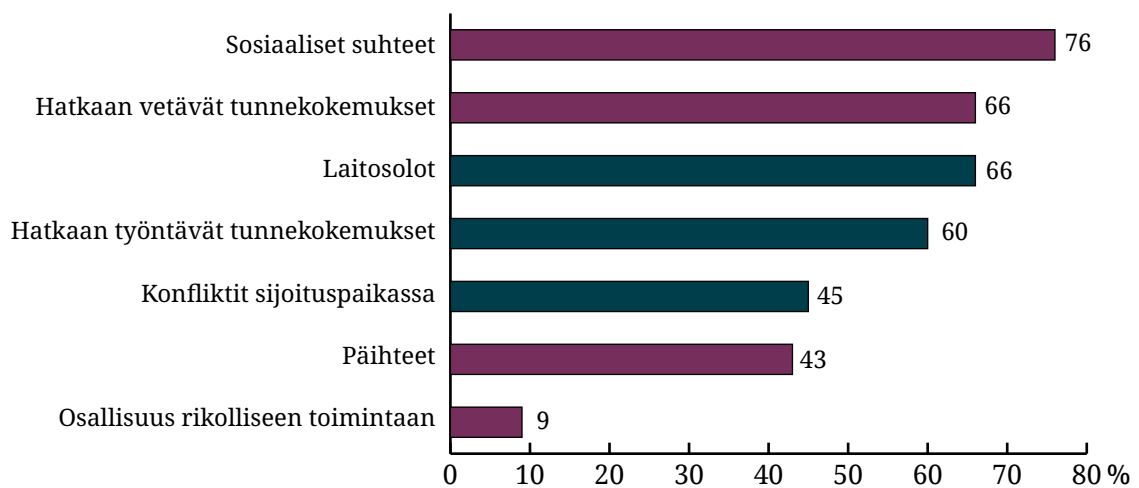
Yleisimmin mainittu hatkaamisen syykategoria olivat sosiaaliset suhteet (76 %). Tulokset kuvaavat sitä, että kolme neljästä vastaajasta oli maininnut jonkin ”sosiaaliset suhteet” -kategoriaan liittyvän syyn hatkaamisen taustalla. Sama vastaaja on voinut valita useamman vaihtoehdon.

Toiseksi ja kolmanneksi yleisimmät hatkaamisen syykategoriat olivat laitokset (66 %) sekä hatkaan vetävät tunnekokemukset (66 %). 60 prosenttia vastaajista mainitsi hatkaan työntävät tunnekokemukset, 45 prosenttia konfliktit sijaishuoltopaikassa ja 43 prosenttia päihteet. Vain pieni osa mainitsi osallisuuden rikolliseen toimintaan (9 %).¹⁰ (Ks. kuvio 4.)

¹⁰ Pesäpuu ry:n raportissa hatkaamisen taustalla olevat syyt oli vastaajamäärien suhteen tarkasteltu yksitellen. Tuolloin päihteet sijoittuivat viiden yleisimmän syyn joukkoon. (Haapala ym., 2023, 95.)

Kuvio 3. Hatkan syy: hatkaan vetävät ja työntävät tekijät.

Kuvio 4. Nuorten mainitsemien hatkaan vetävien ja työntävien syiden osuudet (N = 253).

Uudelleenjärjesteltyjä hatkaamisen syykategorioita tarkasteltiin suhteessa hatkaamisen lukumääriin ristiintaulukoinnin avulla. Hatkaamisen taustalla mainitut syyt eivät vaikuttaisi olevan yhteydessä hatkojen lukumäärään, lukuun ottamatta osallisuutta rikolliseen toimintaan, joka oli yhteydessä keskimääräistä useampiin hatkoihin.¹¹

Toisin kuin sosiaalityöntekijät, läheiset, poliisi ja muut vastaajaryhmät arvioivat (Haapala ym., 2023, 98–104), lasten näkökulmasta päihteiden käyttö ei ollut hatkaamisen yleisin syy. Analysoitaessa, missä määrin päihteiden käyttö hatkan syynä oli yhteydessä päihteiden käyttöön hatkan aikana, havaittiin tilastollisesti merkitsevä tulos. Alle puolet vastaajista (43 %) arvioi päihteiden käytön olevan usein hatkaamiseen johtavana syynä. Näistä lähes kaikki (97 %) kertoi hatkan aikana tapahtuneesta päihteidenkäytöstä. Kuitenkin myös niillä, jotka eivät arvioineet päihteiden käytön olevan hatkaamiseen vetävä tekijä, päihteiden käyttö hatkan aikana oli huomattavan yleistä (74 %). Alkoholia kertoi käyttäneensä hatkan aikana 81 prosenttia ja huumeita 54 prosenttia vastaajista (N = 253). Vaikuttaakin siltä, että vastaajat eivät välttämättä nimeä päihteitä hatkaamisen syyksi, mutta hatkatessaan he päätyvät käyttämään päihteitä.

Kaikki vastaajat, jotka kertoivat hatkaamisen syyksi osallistumisen rikolliseen toimintaan (n = 26), olivat olleet sijoitettuina lastensuojelulaitoksessa. Pieni osa oli jossain sijoituksensa vaiheessa ollut sijoitettuna myös sijaisperheeseen tai perhekotiin. On kuitenkin huomioitava, että myös päihteet liittyivät voimakkaasti rikolliseen toimintaan. Niistä, jotka olivat arvioineet osallisuuden rikolliseen toimintaan yleiseksi hatkan syyksi, lähes kaikki (96 %) olivat käyttäneet päihteitä hatkan aikana. Huumeita oli käyttänyt 81 prosenttia näistä vastaajista ja alkoholia yhtä moni.

Kielteiset kokemukset hatkan aikana

Vastaajilta kysyttiin hatkan aikaisista kielteisistä kokemuksista ja tilanteista. Taulukosta 1 havaitaan, että tällaiset kokemukset olivat yleisiä. Vastaajista 81 prosenttia oli käyttänyt alkoholia, 54 prosenttia oli käyttänyt huumeita, 44 prosenttia oli nähnyt rikoksia ja 37 prosenttia oli tehnyt niitä itse. 41 prosenttia vastaajista oli satuttanut itseään ja 39 prosenttia oli jäänyt vaille sairauden hoitoon tarvitsemiaan lääkkeitä. Hatkanneista lapsista 25 prosenttia oli käyttäytynyt väkivaltaisesti, 25 prosenttia oli joutunut raiskauksen ja 13 prosenttia pahoinpitelyn uhriksi. Lisäksi 19 prosenttia vastaajista oli myynyt tai vaihtanut seksuaalisia tekoja esimerkiksi yöpaikkaan, päihteisiin tai tavararaan. Seitsemän prosenttia vastaajista oli todistanut toisen nuoren kuoleman.

Kielteisiä kokemuksia tarkasteltiin suhteessa toisiinsa ristiintaulukoinnin avulla (taulukko 1). Taulukossa kuvataan rivien suuntaisesti kahden kielteisen kokemuksen päällekkäisyys. Taulukossa kuvataan prosenttiosuuksina se, kuinka suuri osa vaakarivin kielteisistä kokemuksista kertoineista vastaajista on vastannut myöntävästi myös toiseen kielteiseen kokemukseen (sarakemuuttajat). Esimerkiksi: ”niistä, jotka ovat käyttäneet alkoholia, 63 prosenttia kertoo käyttäneensä myös huumeita” ja päinvastoin ”niistä, jotka ovat käyttäneet huumeita, 95 prosenttia on käyttänyt myös alkoholia”.

11 Päihteet ja osallisuus rikolliseen toimintaan olivat teemoja, joita oli kysytty vain yhdellä kysymyksellä. Tästä syystä luokat muodostuivat vain yhdestä muuttujasta, kun taas sosiaaliset suhteet -luokassa tarkastellaan minkä tahansa viidestä muuttujasta maininneita. Päihteet-vaihtoehto on esitetty yleisenä kattokäsitteenä, eikä siinä ole eritelty esimerkiksi alkoholia ja huumeita toisistaan. Tämä aiheuttaa tulosten tulkinnassa pientä epävarmuutta, joskin tarkasteltaessa veto- ja työntekijöitä suhteessa hatkojen lukumäärään erot olivat pienet.

Taulukossa kuvataan ristiintaulukoinnin prosenttiosuudet sekä ryhmän vastaajamäärät. Kielteisistä kokemuksista osassa on hyvin pieniä vastaajamääriä, mikä tulee huomioida vertailuja tehtäessä. Taulukon alimmalla rivillä kuvataan sarakkeiden suuntaisesti edellä kerrotut osuudet eli kunkin kielteisen kokemuksen osuus koko vastaajajoukosta. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan taulukon tuloksia hieman tarkemmin.

Taulukko 1. Haavoittavien kokemusten yhtäaikaisuus, prosenttia.

	Alkoholin käyttö	Huumausaineiden käyttö	Rikoksien tekeminen	Rikoksien näkeminen	Väkivaltainen käyttäytyminen	Itsensä tahallinen satuttaminen, esim. viiltely tai itsetuhoisuus, itsemurhayritys	Seksin myyminen ja seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen esim. yöpaikkaan, päihteisiin tai tavaraan	Raiskauksen uhriksi joutuminen	Pahoimpitelyn uhriksi joutuminen	Fyysinen tai psyykinen sairaus, mutta ei lääkkeitä mukana/saatavilla	Nuoren kuolema
Alkoholin käyttö (n=205)	100	63**	43**	53**	30**	42	21*	29**	15	39	7
Huumausaineiden käyttö (n=136)	95**	100	58**	71**	41**	52**	24*	36**	18*	44	12**
Rikoksien tekeminen (n=94)	95**	84**	100	82**	52**	48	28**	32*	25**	48*	13**
Rikoksien näkeminen (n=112)	97**	86**	69**	100	47**	55**	32**	37**	21**	46*	13**
Väkivaltainen käyttäytyminen (n=64)	95**	88**	77**	83**	100	50	27	28	24	48	14**
Itsensä tahallinen satuttaminen, esim. viiltely tai itsetuhoisuus, itsemurhayritys (n=103)	85	68**	44	59**	31	100	27**	38**	16	53**	7
Seksin myyminen ja seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen esim. yöpaikkaan, päihteisiin tai tavaraan (n=47)	92*	70*	55**	77**	36	60**	100	57**	34	51	15*
Raiskauksen uhriksi joutuminen (n=63)	94**	78**	48*	65**	29	62**	43**	100	33**	49*	14**
Pahoimpitelyn uhriksi joutuminen (n=34)	88	71*	68**	68**	44	47	47	62**	100	53	24**
Fyysinen tai psyykinen sairaus, mutta ei lääkkeitä mukana/saatavilla (n=98)	82	61	48*	53*	32	56**	25	32*	18	100	9
Nuoren kuolema (n=17)	88	94**	71**	82**	53**	41	41*	53**	47**	53	100
KOHORTISSA (N=253)	81	54	37	44	25	41	19	25	13	39	7

* tilastollisesti lähes merkitsevä (p<0,05)

**tilastollisesti merkitsevä (p<0,01)

Alkoholin ja huumeiden käyttö altistaa sijaishuoltoapaikasta kadonneet lapset erilaisille kielteisille kokemuksille. Hatkan aikana vastaajat raportoivat tekevänsä rikoksia ja väkivaltaa muita kohtaan ja joutuvansa myös itse väkivallan ja muiden rikosten uhreiksi. Jokaisen kielteisen kokemuksen kohdalla reilusti yli 80 prosenttia vastaajista on vastannut käyttäneensä alkoholia.

Sekä alkoholin että huumeiden käyttö on yhteydessä niin väkivallan tekemiseen kuin sen kokemiin. Neljännes (25 %) vastaajista kertoi hatkan aikana käyttäytyneensä itse väkivaltaisesti, ja heistä 95 prosenttia oli käyttänyt alkoholia ja 88 prosenttia huumausaineita. Pahoinpitelyn uhriksi kertoi joutuneensa 13 prosenttia vastaajista, ja heistä 88 prosenttia oli käyttänyt alkoholia ja 71 prosenttia huumausaineita.

Niistä vastaajista, jotka ovat hatkan aikana kokeneet toisen nuoren kuoleman, miltei kaikki (94 %) kertoivat käyttäneensä huumeita. Suomessa nuorten huumekuolemat ovat kansainvälisissä vertailuissa huolestuttavan yleisiä ja nuorten päihteiden käyttö on kasvussa (EMCDDA, 2022; Rönkkä, 2020). Onkin korostettava, että myös alaikäisillä on suuri tarve toimiville päihde- ja riippuvuuspalveluille.

Seksuaaliväkivalta

Lapset kokivat hatkan aikana hälyttävän usein seksuaaliväkivaltaa. Neljännes kaikista vastaajista ja 29 prosenttia tytöistä kertoi joutuneensa hatkan aikana raiskauksen uhriksi. Raiskauksen uhriksi joutuneista 91 prosenttia oli tyttöjä. Loput yhdeksän prosenttia kertoivat sukupuolekseen poika tai muu tai eivät halunneet kertoa sukupuoltaan.¹² Tulos oli tilastollisesti lähes merkitsevä tulos.

Raiskaus on sukupuolittunutta seksuaaliväkivaltaa ja muun seksuaaliväkivallan tavoin kohdistuu usein muunsukupuolisiin henkilöihin ja tyttöihin. Lapsiuhritutkimuksen mukaan yhdeksäsluokkalaisista seksuaaliväkivaltaa on kokenut yhdeksän prosenttia tytöistä, kaksi prosenttia pojista ja kymmenen prosenttia muista sukupuolista. (Mielityinen ym., 2023, 75–77.) Myös Kouluterveyskyselyn mukaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat muita nuoria enemmän väkivaltaa ja seksuaalista häirintää (Jokela ym., 2020).

Seksuaaliväkivalta ja raiskaus ovat ilmiöitä, joiden tilastointi on vaikeaa ja puutteellista, sillä seksuaalirikosten tunnistaminen, myöntäminen ja ilmoittaminen voivat olla uhrille vaikeita ja traumaattisia kokemuksia. Laajassa sukupuolistunutta väkivaltaa tarkastelleessa kansainvälisessä Tilastokeskuksen tutkimushankkeessa (Attila ym., 2023) havaittiin, että seksuaaliväkivalta oli seurauksiltaan vakavaa ja aiheutti kokijoilleen useammin fyysisiä ja psyykkisiä oireita kuin mikään muu tutkimuksessa tarkasteltu väkivallan muoto, kuten fyysinen tai henkinen parisuhdeväkivalta tai työelämässä koettu väkivalta. Lisäksi seksuaaliväkivalta jää piiloon. Muiden kuin kumppanien tekemästä seksuaaliväkivallasta kertoi läheisille vain viidennes naisista ja reilu kymmenesosa miehistä. Poliisille siitä ilmoitti ainoastaan neljä prosenttia naisista ja kaksi prosenttia miehistä. (Mt., 2023.) Onkin mahdollista, että hatkassa olleiden lasten raiskauksen ja muun seksuaaliväkivallan kokemukset ovat jopa aineistossa raportoitua yleisempiä.

¹² Kaikista vastaajista vain 33 prosenttia oli muita kuin tyttöjä, joten pienen vastaajajoukon takia erottelua ei voida tehdä muiden sukupuolten kohdalla.

Vastaajilta kysyttiin, olivatko he hatkan aikana joutuneet tilanteeseen, jossa he olivat myyneet seksiä tai vaihtaneet seksiä tai seksuaalisia tekoja esimerkiksi yöpaikkaan, päihteisiin tai tavaraan. Kysymyksenasettelun osalta on korostettava, että kyseessä on seksuaaliväkivallan muoto, johon alaikäinen ei voi antaa suostumustaan. Korvauksen tarjoaminen alaikäiseen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta on rikoslain (732/2022) nojalla rangaistavaa ja lapselle erityisen haavoittavaa (Halmeenlaakso, 2023; Rossi ym., 2022). Ilmiöstä tulisi käyttää käsitettä kaupallistettu seksuaaliväkivalta (engl. commercial sexual exploitation). Muotoa ”seksin myyminen ja seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen” käytetään tässä raportissa kyselylomakkeen muotoilun vuoksi.

Seksin myyminen ja seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen yhdistettiin yhdeksi muuttujaksi, jonka tarkoituksena oli kuvata kaupallistettua seksuaaliväkivaltaa. Kaikki vastaajat, jotka kertoivat myyneensä seksiä, kertoivat myös vaihtaneensa seksiä hyödykkeisiin. Vastaajista 19 prosenttia kertoi seksin myymisestä tai seksin ja seksuaalisten tekojen vaihtamisesta esimerkiksi yöpaikkaan, päihteisiin tai tavaraan hatkan aikana. Tytöistä viidennekselle (21 %) oli tarjottu korvausta seksuaalisesta teosta. Pienen vastaajamäärän vuoksi pojat, muunsukupuoliset ja ne, jotka eivät halunneet kertoa sukupuoltaan, on yhdistetty samaan kategoriaan ja tytöt on merkitty erikseen. Kaupallistettu seksuaaliväkivalta oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä rikollisuuteen: 77 prosenttia näistä vastaajista oli nähnyt rikoksia ja 55 prosenttia oli tehnyt rikoksia itse.

Pesäpuu ry:n aineistossa myös poliisilta sekä sijaishuollon työntekijöiltä kysyttiin, millaisia vaaratilanteita he tietävät nuorille tapahtuneen. Poliiseista (N = 446) 55 prosenttia ja sijaishuollon työntekijöistä (N = 578) 70 prosenttia vastasi seksin myymisen ja seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtamisen esimerkiksi yöpaikkaan, päihteisiin tai tavaraan. Alaikäiseen kohdistettu kaupallistettu seksuaaliväkivalta tulee huomattavan lähelle ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Mikäli tilanteisiin ei puututa riittävällä vakavuudella, on mahdollista, että sijaishuollosta hatkanneet lapset päätyvät ihmiskaupan tai sen kaltaisen hyväksikäytön uhreiksi. Tätä ilmiötä käsitellään seuraavassa luvussa.

Ihmiskauppa ja sen lähirikokset

Analyysin kuluessa heräsi kysymys, näkyykö sijaishuollosta hatkanneiden lasten kokemuksissa viitteitä ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista. Lasten tunnistaminen ihmiskaupan uhreiksi on heikkoa, ja heitä ohjautuu hyvin vähän ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään (Kervinen & Ollus, 2019, 8). Vuonna 2022 ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä tunnisti 21 alaikäistä ihmiskaupan uhriksi joutunutta (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, 2022). Aikuisten näkökulmasta hyväksikäyttötilanteet voivat vaikuttaa seurustelulta ja tapailulta, ja lapset saattavat kokea suhteen vapaaehtoisena ja tasavertaisena. Alaikäiset ihmiskaupan uhrit havahtuvatkin kokemuksiinsa usein vasta aikuisiässä (Kervinen & Ollus, 2019, 9). SEIVE-hankkeen selvityksessä havaittiin, että aikuisena tunnistetuista ihmiskaupan uhreista jopa neljäsosan hyväksikäyttö oli alkanut jo heidän ollessaan alaikäisiä (Pihlaja & Piipponen, 2023, 15). Koska sijaishuollosta hatkanneet lapset on nimetty ihmiskaupan riskiryhmäksi (Kervinen & Ollus, 2019, 43), aineiston tarkastelua päätettiin syventää tästä näkökulmasta.

Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastainen yleissopimus (44/2012) määrittelee ihmiskaupan kolmen elementin kautta, joita ovat keinot, tekotapa ja tarkoitus. Keinoilla tarkoitetaan toisen riippuvaisen aseman hyväksi käyttämistä, painostamista, erehdyttämistä sekä korvauksen vastaanottamista tai maksamista ihmisestä. Tekotapoja ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, uhrin värvääminen ja kuljettaminen. Tarkoituksia voivat olla esimerkiksi seksuaalinen hyväksikäyttö, pakkotyö tai muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet. (Koivukari ym., 2022, 77, 111, 140.) Ihmiskaupan kaltainen hyväksikäyttö viittaa vakiintuneisiin ihmiskaupan lähirikoksiin, joita ovat muun muassa paritus ja kiskonnan tapainen työsyryntä. Alaikäisen kohdalla ihmiskaupan täyttymisen kriteerit ovat lievemät, sillä keinojen täyttymistä ei vaadita, vaan alaikäiseen kohdistuneen ihmiskaupan tunnistamiseen riittävät tekotapa ja tarkoitus. Lapsen oikeudellisesti vajavainen asema altistaa heitä hyväksikäytölle. (Koivukari ym. 2022, 164.)

Ihmiskauppaindikaattorin rakentaminen

Ihmiskaupan tarkasteleminen edellytti muita tarkastelualueita enemmän aineiston muokkusta. Kyselylomakkeessa lapsilta kysyttiin hyväksikäytön ja painostuksen kokemuksista, jotka voivat ilmentää järjestelmällistä rikollista toimintaa (ks. liite 1, kysymys 22; Haapala ym., 2023, 115). Lomakkeessa oli hyödynnetty Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kysymyssarjaa, jota voidaan käyttää apuna selvitetessä, ovatko ihmiset joutuneet ihmiskaupan tai sen kaltaisen hyväksikäytön uhreiksi.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kysymyssarja on viitteellinen. Vastaaminen myöntävästi yhden tai usean tekijän kohdalla ei suoraan tarkoita ihmiskauppaa, ja ihmiskauppa voi myös jäädä kysymysten ulkopuolelle. Kysymykset on tarkoitettu kartoittamaan mahdollisia ihmiskaupan kokemuksia kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa, joten ne toimivat huonosti kyselylomakkeessa. Kyselyssä vastaaja voi valita vastausvaihtoehtoja, mutta hänen ei ole mahdollista selittää tilannettaan tarkemmin. Lisäksi kysymykset kuvaavat epätasaisesti ihmiskaupan tunnusmerkistöä.¹³ Tästä syystä lomakkeen kysymyksistä rakennettiin uusi ihmiskaupan muotoja kuvaava indikaattori, joka perustuu ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön kriteereihin (ks. Koivukari ym., 2022).

Jotta tarkastelua voitiin tarkentaa, ihmiskaupan riskiä kuvaavaan indikaattoriin sisällytettiin 13 muuttujaa, jotka kuvasivat ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Kaupallistettua seksuaaliväkivaltaa kuvaavat kysymykset, raiskauksen uhriksi joutuminen sekä holtiton seksuaalinen käyttäytyminen sisällytettiin indikaattoriin, sillä nämä kuvaavat alaikäiseen kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa. Lisäksi indikaattoriin sisällytettiin väkivallan kokeminen, pahoinpitelyn uhriksi joutuminen ja uhkailu, oliko vastaajaa uhattu paljastaa viranomaisille ja oliko vastaajaa kielletty hakemasta apua. Lisäksi sisällytettiin kysymys siitä, oliko vastaajan asunnottomuutta käytetty hyväksi painostettaessa häntä vastentahtoisin tekoihin tai oliko vastaaja yöpynyt hatkan aikana sellaisen ihmisen asunnossa, joka on kohdistanut vastaajaan erilaisia väkivallan tai seksuaaliväkivallan muotoja. Lisäksi sisällytettiin kysymys koskien vastaajan velkaa henkilölle, joka on painostanut erilaisiin oman tahdon vastaisiin toimiin.

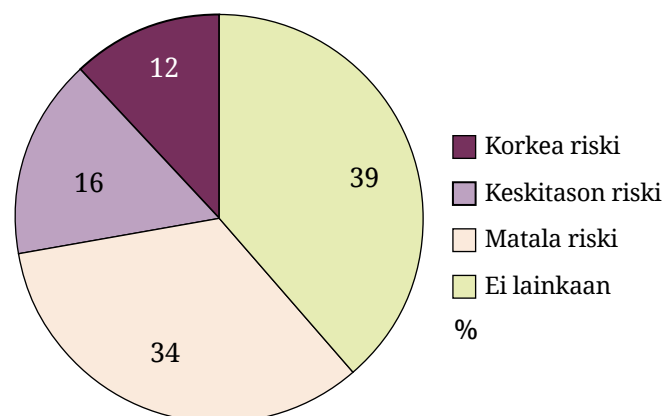
13 Esimerkiksi hatkan aikana tapahtuneiden asioiden kertomisesta kieltäminen on huomattavasti vähemmän ihmis-kauppaa yksiselitteisesti kuvaava ilmiö kuin seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen hyödykkeisiin.

Indikaattoriin valituista kysymyksistä muodostettiin summamuuttuja, joka sai arvoja välillä 0–13. Indikaattori kuvaa sitä, kuinka monta kohtaa kysyjä on kertonut kokeneensa hatkan aikana. Indikaattorin pisteiden perusteella luotiin kolme luokkaa, jotka kuvaavat matalaa, keskitason ja korkeaa riskiä ihmiskaupalle tai sen kaltaiselle hyväksikäytölle. Pistemäärät jakautuivat seuraavasti: 0 = ei lainkaan, 1–4 = matala riski, 5–8 = keskitason riski, 9–13 = korkea riski ihmiskaupalle tai sen kaltaiselle hyväksikäytölle. Indikaattori luotiin aineistoperusteisesti, joten pistemäärien rajoissa pyrittiin suunnilleen samansuuruisiin luokkiin, jotta analyysit sen perusteella mahdollistuisivat.

Indikaattorilla saadut tulokset ovat suuntaa antavia. Aineistolähtöisistä syistä sekä aineiston rajoitteiden takia indikaattori kuvaa selvemmin kaupalliseen seksuaaliväkivaltaan liittyvän ihmiskaupan riskiä, kun taas muut ihmiskaupan muodot, kuten pakkoavioliitto tai rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö, jäävät aineiston tarkastelun ulkopuolelle.

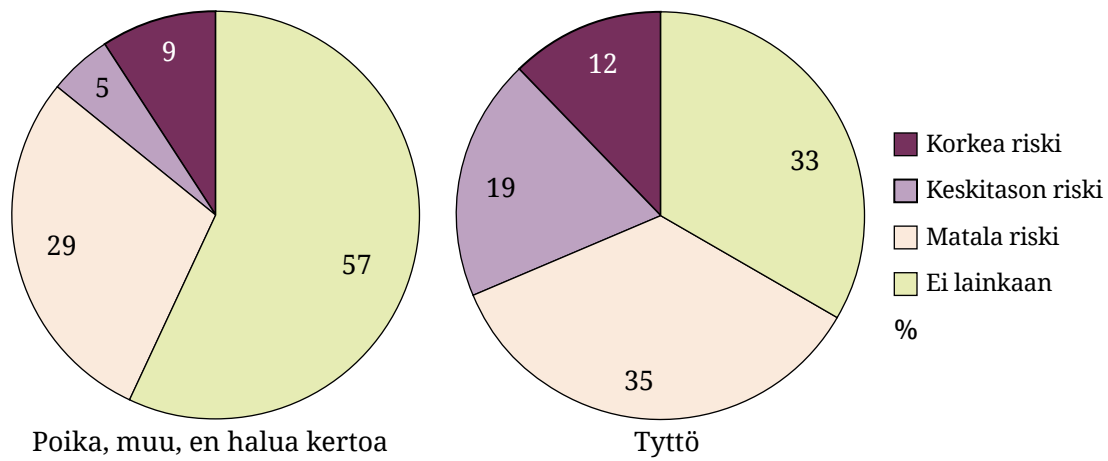
Ihmiskauppaa koskevan tarkastelun tulokset

Vastaajista 39 prosenttia ei ollut kokenut yhtäkään ihmiskauppaan viittaavaa asiaa. 34 prosenttia vastaajista sijoittui matalan riskin tasolle. Vastaajista 16 prosenttia sijoittui ihmiskauppaa kuvaavan indikaattorin keskitason ja 12 prosenttia korkean riskin kategoriaan. (Ks. kuvio 5.)

Kuvio 5. Ihmiskaupan riskiä kuvaavan indikaattorin jakaumat (N = 253).

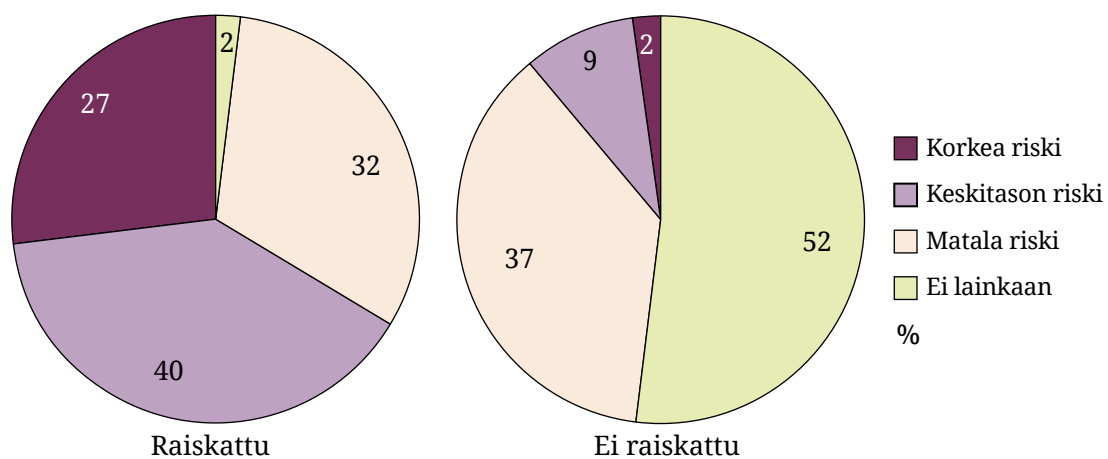
Ihmiskauppaa koskevaa indikaattoria tarkasteltiin eri sukupuolten näkökulmasta (ks. kuvio 6). Pienen vastaajamäärän takia pojat, muunsukupuoliset ja ne, jotka eivät halunneet kertoa sukupuoltaan, on yhdistetty samaan kategoriaan ja tytöt on merkitty erikseen. Sukupuolten välillä havaittiin tilastollisesti merkitsevä ero. Tytöistä 31 prosenttia ja muista sukupuolista 14 prosenttia asettui keskitason tai korkean riskin luokkaan. Tytöistä 33 prosenttia ja muista sukupuolista 57 prosenttia ei merkinnyt yhtäkään indikaattorilla mitattavaa asiaa. Ihmiskaupan ja sen lähirikosten riski koskee siis erityisesti tyttöjä. Huomion arvoista kuitenkin on, että korkean riskin kategoriaan kuului 12 prosenttia tytöistä ja yhdeksän prosenttia muista sukupuolista.

Kuvio 6. Ihmiskaupan riskiä kuvaava indikaattorin jakaumat sukupuolen mukaan.

Raiskaus sisällytettiin ihmiskaupan riskiä kuvaavaan indikaattoriin. Jotta voitiin tarkastella, kuinka selkeästi raiskauksen kokemukset linkittyvät muihin ihmiskauppaa kuvaaviin indikaattori-muuttujiin, raiskaus irrotettiin indikaattorista ja tarkasteltiin suhteessa siihen (ks. kuvio 7). Tällöin raiskauksen havaittiin olevan voimakkaasti yhteydessä myös muihin ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia kuvaaviin tekijöihin. Vain kaksi prosenttia raiskatuista vastaajista ei ollut kokenut lainkaan muita ihmiskaupan ja sen lähirikosten muotoja, kun taas 67 prosenttia raiskauksen kokeneista vastaajista sijoittui ihmiskaupan korkean tai keskitason riskiä kuvaavaan kategoriaan. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

Tuloksissa havaittiin, että raiskauksen kokemukset yleistyivät ihmiskaupan riskin kasvaessa. Selvitettäessä hatkan aikana tapahtuneita asioita lapsen kanssa olisikin seksuaaliväkivallan lisäksi osattava kysyä myös muista hyväksikäytön muodoista.

Kuvio 7. Ihmiskaupan riskiä kuvaavan indikaattorin ja raiskauksen välinen yhteys, kun ihmiskaupan riskiä kuvaavasta indikaattorista on irrotettu raiskaus erilleen.

Hatkojen lukumäärä oli yhteydessä siihen, kuinka monta ihmiskauppaindikaattorilla mitattavaa tekijää vastaajat olivat ilmoittaneet: useamman hatkan aikana kertyi enemmän haavoittavia kokemuksia (ks. taulukko 2). Huomionarvoista kuitenkin on, että myös 1–2 kertaa hatkanneissa oli lapsia, jotka asettuivat ihmiskauppaindikaattorin keskitason riskin ja korkean riskin luokkaan. Pahimmillaan lapset altistuvat hyväksikäytölle heti ensimmäisestä luvottomasta poissaolosta alkaen. Tulos on tilastollisesti lähes merkitsevä.

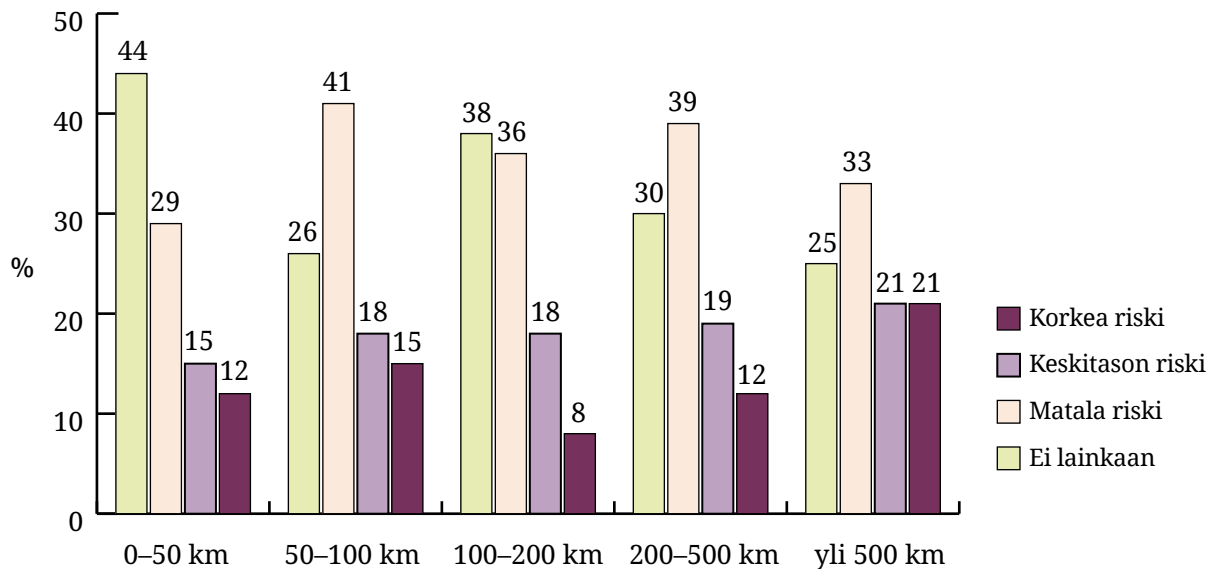
Taulukko 2. Ihmiskaupan riskiä kuvaavan indikaattorin jakaumat hatkojen lukumäärän mukaan.

	Ei lainkaan	Matala riski	Keskitason riski	Korkea riski
1–2 kertaa	58 %	26 %	9 %	7 %
3–10 kertaa	37 %	36 %	14 %	12 %
yli 10 kertaa	28 %	36 %	22 %	14 %

Kyselylomakkeessa vastaajilta kysyttiin, minne he yleisimmin hatkasivat. Tästä ranking-kysymyksestä muodostettiin uusi muuttuja yleisimmän vastausvaihtoehdon perusteella. Hatkaamisen kohdetta tarkasteltiin suhteessa ihmiskaupan riskiä kuvaavaan indikaattoriin. Yli puolet vastaajista (59 %) kertoi hatkaavansa yleisimmin ystäviensä luokse. Joka neljäs vastaaja (26 %) ei ollut tiennyt hatkan kohdetta lähtiessään tai suuntasi kadulle. Yhdeksän prosenttia vastaajista kertoi hatkaavansa perheensä ja seitsemän prosenttia tuntemattoman ihmisen luokse.

Biologisen perheensä luokse suuntaavat lapset välttyivät useimmiten ihmiskauppaan liittyvän hyväksikäytön muodoilta. Perhe lienee sijoitetuillakin lapsilla katua tai tuntematonta paikkaa turvallisempi ympäristö, joka suojaa haavoittavilta tekijöiltä. Niistä, jotka olivat valinneet yleisimmäksi hatkan kohteeksi ystävien luokse menemisen, yhdeksän prosenttia asettui korkean riskin kategoriaan. Niistä, jotka vastasivat lähtevänsä tuntemattoman luokse, 18 prosenttia asettui korkean riskin kategoriaan, ja niistä, joilla ei ollut tietoa kohteesta 17 prosenttia asettui korkean riskin kategoriaan. Tuntemattomaan kohteeseen tai vieraan ihmisen luokse majoittuminen olivat huomattavasti perhettä ja ystäviä suurempia riskitekijöitä ihmiskauppaan liittyvän hyväksikäytön muodoille.

Analyysissa tarkasteltiin ristiintaulukoinnin avulla ihmiskaupan riskiä kuvaavan indikaattorin yhteyttä sijoituspaikan etäisyyden biologisesta perheestä (ks. kuvio 8). Vastaajat olivat saaneet merkitä useamman etäisyyden, jos he olivat olleet sijoitettuna useampaan paikkaan. Lähes puolet (44 %) niistä, jotka oli sijoitettu enintään 50 kilometrin päähän perheestään, ei ollut kokenut ihmiskauppaa tai sen kaltaista hyväksikäyttöä. Yli 500 kilometrin päähän biologisesta perheestään sijoitetuista lapsista viidennes asettui korkeaan riskiluokkaan. Mitä kauempana sijaishuolto paikka sijaitti lapsen perheestä, sitä suuremmaksi riski ihmiskaupalle sekä sen kaltaiselle hyväksikäytölle kasvoi. Tätä tulosta voi selittää myös se, että käytöksellään oireilevat lapset voidaan tarkoituksellisesti sijoittaa kaukana kotiseudulta sijaitseviin lastensuojelulaitoksiin.

Kuvio 8. Ihmiskaupan riskiä kuvaava indikaattorin jakaumat sijaishuoltopaikan ja lapsen perheen välisen etäisyyden mukaan.

Kun tarkasteltiin sijoituksen keston ja ihmiskaupan riskin välistä yhteyttä ristiintaulukoinnin avulla, kasvoi yhteys sijoituksen keston muuttuessa alle vuodesta yli vuoteen (ks. taulukko 3). Tulos on tilastollisesti lähes merkitsevä. Vaikka suppea kyselyyn perustuva tarkastelu jättää paljon tulkinnan varaa, tulosten perusteella on ilmeistä, että lastensuojelun sijaishuollosta hatkanneet lapset ovat korostuneessa riskissä altistua ihmiskaupalle ja sen kaltaiselle hyväksikäytölle.

Taulukko 3. Ihmiskaupan riskiä kuvaava indikaattori lapsen sijoituksen keston mukaan.

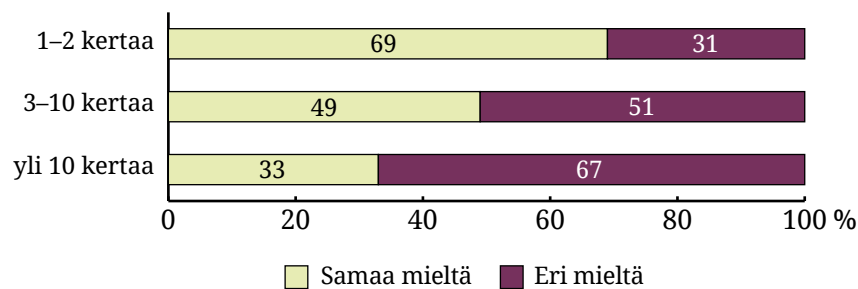
	Ei lainkaan	Matala riski	Keskitason riski	Korkea riski
alle 1 vuosi	59 %	28 %	9 %	3 %
1-3 vuotta	44 %	29 %	16 %	12 %
4-6 vuotta	25 %	38 %	21 %	16 %
7-10 vuotta	44 %	35 %	13 %	9 %
yli 10 vuotta	26 %	53 %	11 %	11 %

Hatkaamista ehkäisevät tekijät

Tämän selvityksen tavoitteena oli selvittää, millaiset tekijät voivat ehkäistä hatkaamista. Vastaajia pyydettiin arvioimaan asteikolla 1-5, olivatko he tietoisia, miksi heidän sijoituksensa oli tehty. Lisäksi heiltä kysyttiin, olivatko he olleet samaa mieltä huostaanoton tarpeesta. Näiden suhdetta toisiinsa tarkasteltiin ristiintaulukoinnin avulla ja havaittiin tilastollisesti merkitsevä ero. Niistä, jotka olivat samaa mieltä huostaanotosta, 93 prosenttia oli myös tietoinen sijoituksen syistä. Sen sijaan niistä vastaajista, jotka olivat sosiaalityöntekijän kanssa eri mieltä huostaanoton tarpeesta,

39 prosenttia ei ollut tietoinen sijoituksen syistä tai oli vastannut ”en osaa sanoa”. Samantapainen tilastollisesti merkitsevä havainto oli, että lapsen ollessa samaa mieltä huostaanottopäätöksestä hän oli useammin tietoinen myös sijoituksensa tavoitteista. Niistä, jotka olivat samaa mieltä huostaanotosta, 72 prosenttia ymmärsi sijoituksen tavoitteet. Niistä, jotka olivat eri mieltä huostaanottopäätöksestä, 60 prosenttia ei tiennyt, mitä sijoituksella pyrittiin saavuttamaan. Tulokset korostavat tiedon merkitystä huostaanoton oikeudenmukaisuuden kokemuksessa.

Edellä mainittujen tekijöiden arveltiin vaikuttavan hatkaamisherkkyyteen. Tilastollisessa tarkastelussa tälle hypoteesille löydettiin tukea. Ollessaan samaa mieltä huostaanottopäätöksestä sosiaalityöntekijän kanssa vastaajat olivat hatkanneet harvemmin kuin ne, jotka olivat olleet eri mieltä huostaanottopäätöksestä (ks. kuvio 9). Jos lapsi on hatkannut useita kertoja ja ollut sijoitettuna useampaan paikkaan, olisi tarpeellista kertoa entistä selvemmin sekä sijoituksen että siirron syyt ja tavoitteet.

Kuvio 9. Samanmielisyys huostaanottopäätöksestä hatkojen lukumäärän mukaan.

Kyselylomakkeeseen oli liitetty Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) osallisuusindikaattori¹⁴, jonka perusteella voidaan tarkastella osallisuuden kokemusta. Osallisuusindikaattori muodostuu kymmenestä väittämästä, jotka kartoittavat vastaajan kuulumisen tunteita, tekemisten merkityksellisyttä, toimintamahdollisuuksia ja hallittavuutta.¹⁵ Osallisuusindikaattoria käytetään laajasti, ja se on osa esimerkiksi Kouluterveyskyselyn tiedonkeruuta. Tässä selvityksessä osallisuusindikaattorin summapistemäärä laskettiin THL:n ohjeiden mukaisesti (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2023a). Indikaattori antaa arvon välille 0–100, jossa pieni arvo tarkoittaa heikkoa osallisuuden kokemusta ja suuri arvo vahvaa osallisuuden kokemusta. Kouluterveyskyselyssä erittäin heikoksi osallisuuden kokemukseksi arvioidaan alle 50 pisteen arvot.

Osallisuusindikaattorin summapistemäärä antoi tulokset, jotka jakautuivat tasaisesti pistejanalle. Hatkanneista lapsista erittäin heikko osallisuuden kokemus yhteiskunnassa (alle 50 pistettä) oli 53 prosentilla vastaajista. Vuonna 2023 Kouluterveyskyselyssä 8. ja 9. luokan oppilaista 12 prosentilla oli erittäin heikko osallisuuden kokemus. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2023a; 2023b.) Hatkanneiden lasten osallisuuden kokemus on siis heikompi kuin lapsilla keskimäärin.

14 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/tutkimus/osallisuusindikaattori-mittaa-osallisuuden-kokemusta>

15 Osallisuusindikaattorin väittämät, vastausvaihtoehdot ja kysymysten järjestys on laadittu ohjeiden mukaan. Huomioitavaa on, että aineiston osallisuusindikaattori ei täysin vastaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen muotoilemaa osallisuusindikaattoria. Osallisuusindikaattorin pääkysymys sekä ohjaava lause on vaihdettu aineistoon, joten ne eivät ole täydellisesti verrattavia keskenään.

Osallisuusindikaattori korreloi voimakkaasti sijoitetun lasten oikeusturvaa kuvaavan summa-
muuttujan kanssa¹⁶. Tulos on tilastollisesti merkitsevä. Oikeusturvaa käsittelevän kysymyssarjan
vastaukset laskettiin yhteen. Kysymyksissä tarkasteltiin muun muassa sitä, kokivatko vastaajat, että
työntekijöillä on riittävästi aikaa nuorelle, että sijaishuoltopaikassa on välittävä ilmapiiri, että nuori
kokee oikeutensa toteutuvan sijaishuollossa ja ymmärsikö nuori sijoituksensa syyn ja tavoitteen.
Kun kokemus oikeusturvasta oli vahva, myös osallisuuden kokemus oli voimakkaampi.

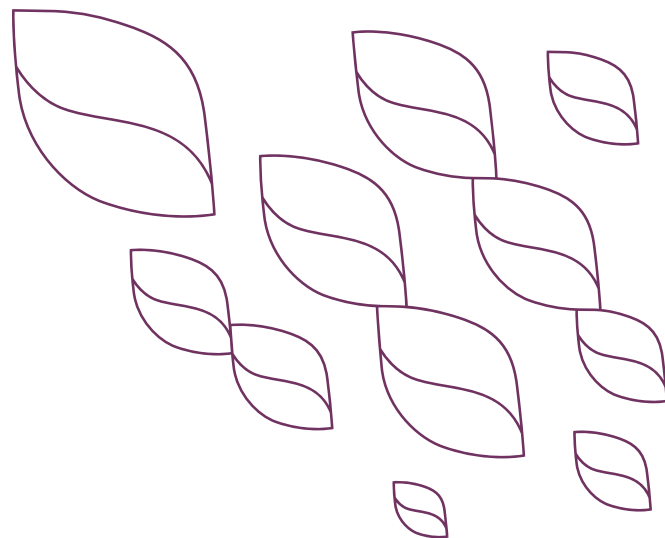
Nuorilta kysyttiin, millä tavoin sijaishuoltopaikassa oli toimittu lapsen poistuessa luvatta sijais-
huoltopaikasta. Kysymys oli muotoiltu monivalintakysymyksenä ja vastausvaihtoehtoja oli kymme-
nen. Vastaajista 73 prosenttia kertoi, että sijaishuoltopaikasta oli oltu yhteydessä lapsen vanhempiin.
54 prosenttia kertoi, että poliisille oli tehty virka-apupyynnö sosiaalityöntekijöiden kautta, 42 prosen-
tista oli tehty katoamisilmoitus poliisille ja 30 prosentista etsintäkuulutus. Joka toiselle vastaajalle
(51 %) oli viestitetty, että hän voi koska tahansa palata takaisin sijaishuoltopaikkaan, ja 44 prosent-
tiin vastaajista oli oltu yhteydessä päivittäin. Vain 26 prosenttia vastaajista kertoi, että heitä oli
etsitty aktiivisesti, ja vain 24 prosenttia kertoi viranomaisten välisestä yhteistyöstä. 21 prosenttia
vastaajista kertoi työntekijöiden olleen yhteydessä hatkaajan kavereihin, ja 13 prosenttia vastaajista
oli saanut sijaishuoltopaikasta neuvoja siitä, miten pysyä turvassa hatkan aikana. (Haapala ym.,
2023, 119.)

Vastaajat kertoivat, että lastensuojelulaitosten työntekijät olivat tehneet erilaisia toimia lapsen
tavoittamiseksi ja sijaishuoltopaikkaan palaamisen tukemiseksi. Pieni osa vastaajista (6 %) vastasi,
että sijaishuollon työntekijät eivät olleet tehneet mitään lapsen tavoittamiseksi. Tämä on vain
pieni osa, mutta huomion arvoista on se, että näistä vastaajista (n = 15) lähes kaikki (n = 13) olivat
hatkanneet enemmän kuin kaksi kertaa. Tilastollisen analyysin avulla on vaikea arvioida sitä,
onko sijaishuoltopaikan toiminta lopulta nopeuttanut palaamista tai vähentänyt hatkaamista.
Jatkotutkimuksessa olisi tarpeen selvittää, vaikuttaako lapsen positiivinen suhtautuminen sijais-
huoltopaikkaan kuitenkin hatkaa lyhentävänä tekijänä.

---

16 Pearsonin korrelaatiokerroin.

Johtopäätökset ja pohdinta

Lastensuojelun sijaishuollosta hatkassa olevat lapset ovat risteävien haavoittuvuuksien leikkauspisteessä. Tässä luvussa pohditaan, mitä analyysin tulokset kertovat sijaishuollosta hatkaamisen syistä, hatkan aikana tapahtuvista haavoittavista kokemuksista ja hatkaamista ehkäisevistä tekijöistä.

Selvitys osoittaa, että sosiaaliset suhteet ovat merkittävä hatkaan lähtemistä motivoiva tekijä. Lastensuojelun sijaishuoltoon sijoitettujen lasten mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä ja etenkin ystäviinsä on usein rajoittunutta. Sijaishuoltopaikka voi sijaita kaukana kotiympäristöstä ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen merkitsee yleensä koko elämänpiirin – asuinpaikan, koulun, harrastusten ja vapaa-ajanviettopaikkojen – vaihtumista. Lisäksi lastensuojelussa on mahdollista määrätä yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoituksia, jotka voivat katkaista yhteydet lapsen läheisiin pitkäksikin aikaa. Ystävät ja kaverit ovat etenkin teini-ikäisille lapsille kehityksellisesti äärimmäisen tärkeitä. Lastensuojelun sijaishuollossa olisikin tärkeää panostaa nykyistä enemmän lasten sosiaaliin suhteisiin ja etenkin ystävyys- ja kaverisuhteisiin. Tarjoamalla lapsille riittävästi mahdollisuuksia tavata itselleen tärkeitä ja läheisiä ihmisiä hatkaamista voidaan mahdollisesti vähentää.

Myös laitokset ja hatkaan vetävät tunnekokemukset, kuten vapauden tai jännityksen kaipuu, olivat yleisiä hatkaamisen syitä. Näihin tekijöihin voidaan vaikuttaa huolehtimalla, että lapsilla on turvallinen ja viihtyisä olo sijaishuoltopaikassa ja riittävästi vapautta toteuttaa itseään luvallisilla tavoilla. Laitoksissa asuvien lasten voi olla vaikea saada lupaa yökyläilyyn tai päästä erilaisiin tapahtumiin. Myös seurustelu voi olla mahdotonta. Lisäämällä viihtyvyyttä, mahdollisuuksia merkitykselliseen toimintaan ja ystävien tapaamiseen voitaisiin vähentää hatkaamisen tarvetta.

Päihteidenkäyttö ei lasten ja nuorten vastausten perusteella ole voimakas hatkaan vetävä tekijä, vaikka kaikki muut kyselyn vastaajaryhmät – läheiset, sijaishuollon työntekijät, sosiaalityöntekijät, poliisit ja muut – arvioivat lasten hatkaavan nimenomaan päihteiden vuoksi. Päihteiden käyttö olikin hatkan aikana yleistä. Alkoholia oli käyttänyt 81 prosenttia ja huumeita 54 prosenttia vastaajista. Huomion arvoista on, että päihteidenkäyttö oli yhteydessä muihin haavoittaviin kokemuksiin, kuten fyysiseen ja seksuaaliseen väkivaltaan ja rikollisuuteen. Ehkäisemällä hatkaamista voidaan myös ehkäistä lasten päihteiden käyttöä, ja ehkäisemällä päihteiden käyttöä voidaan ehkäistä haavoittavia kokemuksia. Tällä hetkellä kaikki sijaishuoltopaikat eivät pysty tarjoamaan laadukasta päihde- ja riippuvuushoitoa lapsille ja päihteitä käyttäviä lapsia siirrellään sijaishuollosta toiseen. Suomesta puuttuu päihdehuoltolain mukainen ympärivuorokautinen ja tarvittaessa lääkkeellinen

päihdehoito alaikäisille. Lasten päihde- ja riippuvuuspalvelujen saatavuutta ja laatua tulisikin kiireellisesti korjata ja kohdistaa palveluja erityisesti lastensuojelun sijaishuollossa oleviin lapsiin.

Hatkan aikana lapset ovat väkivallan ja muiden rikosten tekijöitä ja uhreja. Aineistossa vastaajat kertoivat useammin väkivallan ja muiden rikosten tekemisestä kuin uhrikokemuksista. Seksuaaliväkivalta on hatkassa olleiden vastaajien keskuudessa kuitenkin hälyttävän yleistä. Lähes joka kolmas kyselyyn vastannut tyttö oli joutunut raiskauksen uhriksi hatkan aikana, ja joka viides tyttö oli saanut korvausta seksuaalisesta teosta. Hatkaamisen ehkäisy vähentää lasten tekemää ja kokemaa väkivaltaa ja muita rikoksia.

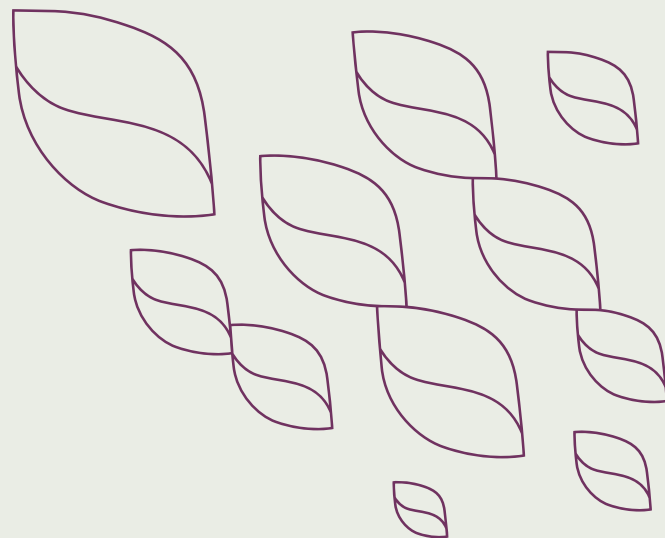
Sijaishuollosta hatkanneisiin lapsiin kohdistuva ihmiskauppa ja sen kaltainen hyväksikäyttö ovat vakavia ihmisoikeusloukkauksia, jotka Suomessa ovat huomattavan aliraportoituja ja heikosti tunnistettuja rikoksia. Tässä aineistossa ihmiskaupan ja sen lähirikosten piirteitä oli selkeästi havaittavissa erityisesti kaupallisen seksuaaliväkivallan osalta. Huomioimatta jäivät kuitenkin muut ihmiskaupan muodot, kuten rikolliseen toimintaan pakottaminen. On mahdollista, että rikolliseen toimintaan pakottaminen ja hatkassa olevien lasten tekemät väkivalta- ja muut rikokset ovat yhteydessä toisiinsa.

Hatkaamisen ehkäisy ehkäisee myös lasten kohtaamaa hyväksikäyttöä ja ihmiskaupan riskiä. Lasten kohtaamaa hyväksikäyttöä ja sen uusiutumista on kansainvälisten velvoitteiden mukaan estettävä. Lasten ei voida olettaa tunnistavan kokemuksiaan hyväksikäytöksi tai ihmiskaupaksi, joten lasten kanssa työskentelevien aikuisten valmiutta tunnistaa hyväksikäytön muotoja, osaamista niiden puheeksi ottoon ja valmiutta tekojen uusiutumisen ehkäisyyn tulee edistää. Väkivaltaa ja kaltoinkohtelua kokeneilla ihmisillä on korostunut riski päätyä toistuvasti samankaltaisiin tilanteisiin.

Analyysissa hatkaamisten lukumäärän ja sijaishuoltoon sijoittamisen vapaaehtoisuuden välillä havaittiin voimakas yhteys. On mahdollista, että hatkaamista voitaisiin ehkäistä vahvistamalla lapsen ymmärrystä sijoituksen syistä ja sijaishuollon tavoitteista. Palaamista motivoivia tekijöitä tulee jatkossa selvittää lisää. Lisäksi olisi syytä tutkia niitä lapsia ja lastensuojelun sijaishuollosta aikuistuneita nuoria, jotka eivät ole hatkanneet tai joiden hatkaaminen on loppunut. Millaiset tekijät ovat saaneet heidät pysymään sijaishuoltopaikassa?

Lopulta hatkaamisen visainen ongelma liittyy vallitsevaan ihmis- ja erityisesti lapsikäsitukseen. Nykyisen ohjeistuksen mukaan hatkanneiden lasten oletetaan pakenevan omasta tahdostaan, jolloin heitä ei aktiivisesti etsitä. Lastensuojelun piirissä olisi syytä käydä syvällinen keskustelu siitä, onko karkuun lähtenyt lapsi rationaalinen toimija, jota viranomaiset voivat kohdella pakoilevana ihmisenä. Vai onko kyseessä lapsi, joka ruumiillisen ja henkisen kypsymättömyytensä vuoksi tarvitsee erityistä suojelua ja huolenpitoa?

Lapsiasiavaltuutetun näkemys edellisiin kysymyksiin on yksiselitteinen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 59-60/1991) mukaan jokainen alle 18-vuotias on lapsi, jolla on oikeus erityiseen suojeluun. Tähän perustuen kysymme, tulisiko hatkanneet lapset määritellä kadonneiksi lapsiksi, jotka altistuvat monille hyvinvointia haavoittaville tekijöille ja väkivallan uhalle hatkansa aikana. Tällöin lapsia tulisi etsiä riippumatta siitä, millaiset tekijät ovat johtaneet hatkaan lähtöön, mitkä tekijät pitävät lapsia hatkassa ja estävät heitä palaamasta lastensuojelun piiriin. Lastensuojelun ja viranomaistoiminnan taustalla vaikuttavien ristiriitaisten lapsikäsitysten dilemma tulee ratkaista niin, että lapsen oikeudet toteutuvat parhaalla mahdollisella tavalla.

Toimenpidesuosituksia

- 1 Lastensuojelulain kokonaisuudistus.** Petteri Orpon hallitusohjelmassa (valtioneuvosto, 2023) on esitetty toteutettavaksi lastensuojelun kokonaisuudistus. Lisäksi hallitusohjelmassa esitetään, että viranomaiset veloitetaan aktiiviseen yhteistyöhön sekä varmistetaan riittävä toimivalta ja keinovalikoima, jotta sijoitettu tai huostaanotettu kadonnut lapsi löydetään nopeasti ja saadaan palautettua. On välttämätöntä, että lastensuojelulain kokonaisuudituksessa hatkaaminen esitetyllä tavalla huomioidaan, mutta lisäksi on panostettava hatkaamista ehkäiseviin toimiin.
- 2 Sijaishuoltopaikasta luvatta poissa olevaa lasta koskevien viranomaisohjeiden ja -käytäntöjen päivittäminen.** Tämä selvitys osoittaa, että lapset ovat hatkan aikana alttiina useille vaaroille. Selvitys herättääkin perustellun kysymyksen siitä, onko olemassa sijaishuollosta hatkanneita lapsia, jotka eivät ole akuutissa tai konkreettisesti vaarassa. Sosiaali- ja terveysministeriön, Poliisihallituksen ja Häätäkeskuslaitoksen toimintaohjetta ja viranomaiskäytäntöjä tulee tarkastella ja uudistaa lapsen hyvinvoinnille muodostuvan riskin näkökulmasta. Myös lasten kiinniottoon liittyviä käytäntöjä ja toimivaltuuksia täytyy tarkastella ja mahdollisesti laajentaa.
- 3 Vertaissuhteiden turvaaminen.** Laitoksissa asuvilla lapsilla on verrattain vähän mahdollisuuksia laitoksen ulkopuolisten vertaissuhteiden ylläpitämiseen. Sosiaaliset suhteet ovat merkittävin vastaajien kertoma syy hatkaamiselle. Sijaishuoltopaikan ulkopuolisten vertaissuhteiden ylläpitämistä tulee tukea, jotta lapset eivät koe hatkaamisen olevan ainoa keino tavata ystäviään.
- 4 Alaikäisten päihde- ja riippuvuuspalvelut.** Hatkanneista lapsista 80 prosenttia oli käyttänyt alkoholia ja yli puolet huumeita hatkan aikana. Päihteet olivat yhteydessä muihin kielteisiin kokemuksiin. On selvää, että alaikäiset tarvitsevat laadukkaita ja riittäviä päihdepalveluja. Päihdepalveluja ei voida irrottaa mielenterveyspalveluista tai muusta sosiaalihuollosta, vaan lapsille on kyettävä tarjoamaan yksilöllisesti räätälöityjä ja integroituja palveluja.

- 5 Hatkan aikaisten asioiden käsittely.** Lapset kokevat hatkan aikana kielteisiä asioita. Lapset tulee kohdata sensitiivisesti löytymisen ja sijaishuoltopaikkaan paluun jälkeen. Viranomaisilla ja ammattilaisilla tulee olla riittävä osaaminen hatkan aikaisten kokemusten tunnistamiseksi ja puheeksi ottamiseksi sekä toimintakäytännöt näiden jatkotyöstöön. Mikäli lapsi kertoo itselleen tapahtuneesta seksuaaliväkivallasta, on osattava kysyä myös muista hyväksikäytön muodoista.
- 6 Ihmiskaupan ja sen lähirikosten tunnistaminen.** Sijaishuoltopaikasta hatkanneet lapset ovat aineiston perusteella korostuneessa riskissä joutua ihmiskaupan tai sen kaltaisen hyväksikäytön uhriksi. Lastensuojelun työntekijöiden tulee tunnistaa ihmiskaupan ja sen lähirikosten tunnuspiirteet ja ottaa asia puheeksi lapsen kanssa. Työntekijöillä tulee olla toimintatapoja ehkäistä uudelleen uhriksi joutumista. Tämä edellyttää ohjeita ja koulutusta lastensuojelun avo- ja sijaishuollossa.
- 7 Lasten tiedon ja oikeusturvan vahvistaminen.** Hatkaamisen toistuminen ja huostaanoton vastustus ovat yhteydessä toisiinsa. Kun lapsi ymmärtää paremmin lastensuojelun toimenpiteiden perusteet ja tavoitteet, vastustus ja mahdollisesti myös hatkaaminen vähenevät. Lastensuojelun toimenpiteiden taustoista ja tavoitteista kertominen on myös lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta välttämätöntä.

Lähteet

- Attila, H., Keski-Petäjä, M., Pietiläinen, M. ym. (2023). Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021: Loppuraportti. Tilastokeskus. <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-244-717-3>
- Biehal, N. & Wade, J. (2000). Going missing from residential and foster care: Linking biographies and contexts. *British Journal of Social Work* 30, 211–225.
- Booth, R., Yiming, Z. & Kwiatkowski, C. (1999). The challenge of changing drug and sex risk behaviors of runaway and homeless adolescents. *Child Abuse & Neglect* 23(12), 1295–1306.
- EMCDDA. (2022). Euroopan huumeraportti 2022: Suuntauksia ja muutoksia. Euroopan huumaussai-
neiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus.
- Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastainen yleissopimus 44/2012.
- Flowers, R B. (2001). Runaway kids and teenage prostitution: America's lost, abandoned, and sexually exploited children. ABC-CLIO.
- Flowers, R. B. (2002). Kids who commit adult crimes: Serious criminality by juvenile offenders. Taylor & Francis Group.
- Forsell, M. & Kuoppala, T. (2023). Lastensuojelu 2022: Yhä useammasta lapsesta tehdään lasten-
suojeilu-ilmoitus. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Tilastoraportti 24/23.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023051544509>
- Gambon, T. B. & Gewirtz O'Brien, J. R. (2020). Runaway youth: Caring for the nation's largest
segment of missing children. *American Academy of Pediatrics* 145(2), 1–12.
- Haapala, M., Kaijane, M., Minkkinen, M. & Westlund, O. (2023). Hatkassa Suomessa – kohti kansal-
lista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista. Pesäpuu ry.
<https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2023/03/HatkassaSuomessa-raportti.pdf>

Halmeenlaakso, N. (2023). Verkossa ilmenevä lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta ihmiskaupan muotona – ilmiön tunnistaminen ja torjunta lainsäädännöllisenä ongelmana. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20230611>

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2022). Uudet asiakkaat vuonna 2022. <https://ihmiskauppa.fi/tietoa-ja-materiaaleja/tilastot-ja-tilannekatsaukset/ihmiskaupan-uhrien-auttamisjarjestelman-vuosikatsaus-2022/uudet-asiakkaat-vuonna-2022/> Viitattu 28.10.2023

Isoniemi, S. (2019). Sijaishuolto paikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-apun näkökulmasta. Vaasan yliopisto, Acta Wasaensia 423. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8>

Isoniemi, S. (2023). Luvaton poissaoleminen sijaishuolto paikasta: Poliisin antama virka-apu lastensuojeluviranomaiselle vuonna 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8676-3>

Jokela, S., Luopa, P., Hyvärinen, A., ym. (2020). Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi 38/2020. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-580-3>

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma (2021). Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-868-0>

Kervinen, E. & Ollus, N. (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI, Publication Series No. 89.

Kim, M. J., Tajima, E. A., Herrenkohl, T. I. & Bu, H. (2009). Early child maltreatment, runaway youths, and risk of delinquency and victimization in adolescence: A mediational model. *Social Work Research* 33(1), 19–28. <https://doi.org/10.1093/swr/33.1.19>

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V. & Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset: Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-330-2>

Laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004.

Lehtonen, I. & Télen, J. (2013). Hatkassa: selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä. Lastensuojelun Keskusliitto.

Lepola, O. (2018). Koko ajan jännittyneenä – Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita 51/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-729-8>

Lin, C.-H. (2012). Children who run away from foster care: Who are the children and what are the risk factors? *Children and Youth Services Review* 34, 807–813.

Mielityinen, L., Hautamäki, S., Hakala, V., ym. (2023). Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2022: Määrät, piirteet ja niiden muutokset 1988–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:5. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7158-5>

Pihlaja, S. & Piipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2023:23. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

Rauta, J. (2021). Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2020. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 19/2021. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021110253250>

Ravi, H.-M. (2006). Hatkaan! Etnografinen tapaustutkimus huostaan otettujen nuorten karkailusta lastensuojelun sijaishuoltopaikoistaan. Pro gradu -tutkielma. Kuopion yliopisto.

Rikoslaki 732/2022.

Rossi, M., Pietilä, M. & Oinas, M.-M. (2002). Sanoilla on merkitystä: Termikäsikirja lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan sanoittamiseen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 8/22. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-858-3>

Rönkkä, S., Brummer-Korvenkontio, H., Gunnar, T., ym. (2020). Katsaus ajankohtaiseen huume-tilanteeseen: Huumeiden käyttö ja haitat ovat kasvaneet 2000-luvulla merkittävästi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tutkimuksesta tiiviisti 33/2020. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-592-6>

Sunseri, P. (2003). Predicting treatment termination due to running away among adolescents in residential care. *Residential Treatment for Children & Youth* 21(2), 43–59.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023a). Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/tutkimus/osallisuusindikaattori-mittaa-osallisuuden-kokemusta>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023b). Koulu-terveyskyselyn 2023 tulokset. Tilasto- ja indikaattori-pankki Sotkanet.fi. www.sotkanet.fi

Valtioneuvosto (2023). Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

Virka-apuohjeistus (2022). Sijaishuoltopaikasta (perhekoti tai lastensuojelulaitos) luvatta poissa olevaa lasta koskevat käytänteet, kun hänen ei epäillä olevan konkreettisesti vaarassa. https://stm.fi/documents/1271139/1359574/Virka-aputaulukko_FI.pdf/f5eb11ff-c5e0-3f6d-7b5b-3ed-67d3adeb1?t=1648191073479

Virka-aputaulukon lukuohje (2022). <https://stm.fi/documents/1271139/1359574/Lukuohje+virka-aputaulukko.pdf/fc955e00-55cd-569e-13dd-25c36672fcff/Lukuohje+virka-aputaulukko.pdf?t=1648191072851>

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista SopS 59–60/199.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2024:1

ISBN: 978-952-400-839-6 (pdf)

ISBN: 978-952-400-855-6

38.7

LAPSIASIAVALTUUTETTU
BARNOMBUDSMANNEN